

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БУДІВНИЦТВА І
АРХІТЕКТУРИ
ФАКУЛЬТЕТ УРБАНІСТИКИ ТА ПРОСТОРОВОГО ПЛАНУВАННЯ

Кафедра політичних наук і права
Спеціальність 052 «Політологія»
Освітня програма «Політичний менеджмент»

БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА
на тему:
Автократичні режими: сучасні реалії

Студента 4 курсу
денної форми навчання
Пастушка Андрія Борисовича

Науковий керівник:
кандидатка політичних наук, доцентка
Згурська Валентина Леонідівна

Київ – 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ	
ДОСЛІДЖЕННЯ АВТОКРАТІЇ.....	8
1.1. Стан наукової розробки та джерельна база дослідження	8
1.2. Понятійно-категоріальний апарат та методи дослідження	11
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ АВТОКРАТІЇ.....	21
2.1. Адаптивні варіанти автократії на пострадянському просторі.....	21
2.2. Мілітарна складова автократичних режимів.....	40
2.3. Інституціональна сталість автократії: на прикладі КНР.....	53
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	80

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЗМІ – засоби масової інформації

КНДР – Корейська Народно-Демократична Республіка

КНР – Китайська Народна Республіка

КПК – Комуністична партія Китаю

НВАК – Народно-визвольна армія Китаю

РФ – Російська федерація

ШОС – Шанхайська організація співробітництва

БРІКС – Міждержавний союз: Бразилія, Росія, Індія, Китай, Південно-Африканська Республіка

ООН – Організація Об'єднаних Націй

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

РБ – Республіка Білорусь

ОДКБ – Організація Договору про колективну безпеку

ЦК – Центральний комітет

КПРС – Комуністична партія Радянського Союзу

КДБ – Комітет державної безпеки

ДНР, ЛНР – самоназви терористичних маріонеткових режимів, встановлених РФ на окупованій нею території окремих районів Донецької та Луганської областей України

МВФ – Міжнародний валютний фонд

ВВП – Валовий внутрішній продукт

МВС – Міністерство внутрішніх справ

США – Сполучені Штати Америки

НАТО – Організація Північноатлантичного договору

ЄС – Європейський Союз

ВСТУП

Стратегія досягнення нашої Перемоги над екзистенційним рашистським ворогом з необхідністю включає післявоєнну відбудову з чітким баченням процесів модернізації. Обраний Україною вектор євроінтеграції означає успішність проходження демократичного коридору, в якому рухаються українське суспільство, нація, держава.

Україноцентризм сучасної держави, активне громадянське суспільство, консолідована політична нація – запорука досягнення післявоєнного відновлення і розвитку України. Поряд з цим, успішний досвід деяких провідних економік світу, що зробили акцент в повоєнному відновленні та модернізації виключно на сильній державі, дозволяє ставити питання: про можливість, а то й неминучість автократичності в Україні. Новітня архітектура світового політичного процесу фіксує впливи на спрямованість політичних змін цілого ряду країн, зокрема з недемократичними режимами та неліберальних демократій.

Автократичні тенденції в розвитку різних держав на різних континентах знаходяться сьогодні в фокусі публічного та наукового дослідження. Від того, який саме режим панує в державі, залежить яким чином відбуваються суспільно-політичні та соціально-економічні процеси, об'єктивується особливість та повнота реалізації більшості конституційно-правових гарантій розвитку людини і громадянина. Політичний режим це один із елементів існування політичних еліт, від його реалізації залежить характер політичної боротьби. Більшість сучасних держав обрала демократію як парадигму державотворчих процесів та демократичний режим як основу суспільно-політичного ладу держави.

Натомість існує досить велика кількість країн в яких панує автократичний режим, який щоправда в загальних рисах історичної еволюції відійшов від концепції тотального абсолютизму та інколи отримує або штучно створює

елементи демократизації суспільних процесів. Так чи інакше, але автократичний режим панує в найбільших за чисельністю населення та площею країнах світу, а саме: у Росії та Китаї, а також Білорусі. Незважаючи на світові тенденції демократизації політичних систем, у різних частинах світу все ще зберігається доволі велика кількість держав, що мають традиційно стійку автократію.

За даними міжнародної неурядової організації Freedom House, автократія досягає успіхів у боротьбі з демократією та заохочує все більше лідерів відмовлятися від демократичного шляху до забезпечення безпеки та процвітання. При цьому кількість держав, які зазнали демократичного занепаду за останній рік (2022), переважає ті, які покращили свої показники, більш ніж у співвідношенні два до одного [4].

Актуальність теми обґрунтована необхідністю дослідження сучасних автократичних режимів та прогнозом перспективи розвитку даних політичних режимів. Більше того, доволі поширеною є теза, що саме суспільство в таких державах створює попит та одночасно є опорою автократичного режиму. Дослідження даної теми є важливим у контексті розуміння впливу на суспільство, адже автократичні режими придушують інакомислення і обмежують індивідуальні свободи, що призводить до негативних соціальних, економічних та політичних наслідків. Аналіз таких режимів дозволяє отримати уявлення про наслідки репресій і про те, як деформується індивідуальна громадянська позиція. Найбільш виразно явище автократії наразі прослідковується в певних державах азійського континенту, подекуди у малорозвинених країнах Африки, а також на пострадянському просторі. Автократичні режими можуть підтримувати стабільність і забезпечувати ефективне прийняття рішень, що може бути прийнятним для певної групи громадян, особливо під час економічної чи політичної кризи. Однак, одночасно автократичні системи асоціюються з порушеннями прав людини, корупцією та відсутністю підзвітності, що може призвести до суспільного невдоволення та заворушень.

Більше того, зростаюча взаємопов'язаність світу через глобалізацію та розвиток соціальних мереж ускладнили для автократичних лідерів контроль над потоком інформації та придушення інакомислення. Оскільки, громадяни стають більш освіченими і обізнаними в політичних процесах всередині держави, вони можуть вимагати більшої політичної свободи та дотримання прав людини, що може поставити під сумнів легітимність автократичних режимів. Тому, автократія може існувати в різних державах, хоча загальна тенденція спрямована на посилення основ демократії та поваги до прав людини. Важливо зазначити, що майбутнє завжди є невизначеним і непередбачуваним, отже зростання кількості автократичних режимів не можна повністю виключати, відтак, виникає потреба напрацьовувати механізм відносин з ними на базі розуміння їх перспектив та можливої наступної конфігурації влади .

Об'єкт дослідження – автократичний режим як різновид державного режиму в усіх проявах.

Предметом дослідження є специфіка, особливості, тенденції функціонування автократичних режимів на сучасному етапі.

Мета полягає у необхідності дослідити природу, динаміку та вплив автократії на суспільство; з'ясувати причини стабільності режиму.

Досягнення поставленої мети передбачає постановку і вирішення наступних завдань:

- розкрити теоретико-методичні аспекти проблеми дослідження;
- проаналізувати природу походження, сутнісні риси та складові компоненти автократичних режимів;
- розглянути вплив автократії на суспільство, економіку та внутрішню політику держави;

- охарактеризувати роль автократії в політичному середовищі КНДР, КНР, Республіки Білорусь, РФ та Республіки Казахстан;
- спрогнозувати основні суспільно-політичні наслідки автократичних режимів у сучасному суспільстві.

Географічні межі дослідження визначаються певними країнами регіону Східної та Центральної Азії, а саме: КНР, КНДР та Республіки Казахстан, а також регіоном Євразія на прикладі Російської Федерації та Республіки Білорусь.

Практичне значення дослідження отриманих результатів зумовлене можливістю використання емпіричного матеріалу та висновків у навчальному процесі, зокрема у дослідженні специфіки політичних режимів сучасності в ході підготовки практичних занять та написанні студентами індивідуальних завдань та доповідей, а також під час навчально-просвітницьких заходів, диспутів, роботи студентського політологічного гуртка.

Структура роботи.

Робота складається із переліку умовних скорочень, вступу, двох розділів, які розбиті на підрозділи, висновків, списку використаних джерел та літератури.

Апробація результатів.

Результати бакалаврської роботи оприлюднені на Урбаністичному форумі КНУБА (м. Київ, 5 травня 2023) ; подано тези до друку на тему: «Мілітарна складова автократичних режимів» (електронне видання) та зроблена презентація під час проведення семінарських занять з дисципліни « Політичні системи та режими сучасності», група ПМ- 21 ФУПП 25.05.2023.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ АВТОКРАТІЇ

1.1 Стан наукової розробки та джерельна база дослідження

Теоретичні та методологічні основи аналізу політичних режимів відтворені у класичних теоріях М. Вебера, Е. Дюркгейма, Г. Спенсера, Р. Даля, Д. Арона, З. Бжезінського, С. Ліпсета, Х. Лінца, Л. Даймонда, Ф. Фукуяма, Дж. Ганді, М. Альбертса, Н. Езроу та інших вчених.

Наразі автократія є предметом досліджень у політології, соціології та інших суміжних науках. Зазвичай, дослідження автократичних режимів зосереджувалися на розумінні історичних і політичних умов, що призводять до їх появи та збереження. В даний час дослідження автократії зосереджується більше на теоретичних та концептуальних підходах до розуміння та класифікації цих режимів.

Сучасні дослідження такого феномену як авторитаризм головним своїм акцентом мають визначення сутності та публічно-політичної особливості механізмів його реалізації. Зокрема про це йдеться в роботах Х. Лінца «Тоталітарні та авторитарні режими» [80, р.16-62].

Значний внесок у дослідження даного питання зробили багато знаних політологів та соціологів, серед яких варто виділити декілька найбільш відомих вчених. Одним з авторів в цій галузі є Ларі Даймонд [65], американський політолог та експерт з демократії, який досліджував перехідні процеси в країнах, що стали демократичними після авторитарного режиму. Інший дослідник, яким є Френсіс Фукуяма [70], зосереджується на аналізі того, як демократичні країни можуть захищатися від автократії та випереджати можливі загрози. Також, значну увагу приділяють автократизму в рамках міжнародних відносин. Сучасні дослідники

розглядають взаємозв'язки між країнами, де присутній автократичний режим, та аналізують його вплив на міжнародний порядок та безпеку.

Наприклад, відомий політолог Сеймур Мартін Ліпсетт запропонував теорію «модернізаційної демократії» [50], яка передбачає, що розвиток економіки та громадянського суспільства може призвести до зростання популярності демократії та зниження імовірності появи автократичних режимів.

Дослідження М. Альбертса [60], Н. Езроу [69], Дж. Ганді [71], С. Гантінгтона [76] присвячені новітнім проявам та формам автократії, дослідженню сучасних авторитарних режимів та тенденцій їх розвитку в державах, включаючи елементи гібридного режиму.

Різні аспекти сучасних політичних режимів досліджували представники української політологічної школи: В. Сухонос, О. Фісун, О. Скрипнюк, В. Томахів, Г. Шипунов, М. Шабанов та інші.

Зокрема, у працях В. Сухоноса детально описано сутність та функції авторитарного державного режиму в умовах переходу до демократії [53], В. Томахів [54, с. 336-342], Г. Шипунов [58, с. 329–338], М. Шабанов [56, с. 159-165] у своїх роботах основну увагу приділяли теоретичним підходам до визначення витоків та причин появи авторитарного режиму, механізмів його утримання в державі. О. Скрипнюк у своїй роботі визначив характерні риси та прояви автократії, а також причини, які призводять до його появи чи утримання в державі [51, с. 18-22]

Різномплановий характер проблематики автократичного типу політичних режимів визначає різноманітність використаних в роботі наукових джерел.

Джерельна база дослідження включає джерела українською та англійською мовами, серед яких було виділено дві групи.

Першу групу джерел складають статистичні дані з офіційних сайтів міжнародних організацій. До них відносяться сайти міжнародних організацій Freedom House, The Economist Intelligence Unit Democracy Index. Також в даному дослідженні містяться статистичні дані щодо економічного зростання та динаміки зміни політичних режимів у розглянутих державах.

До другої групи джерел віднесено дані та аналітичні повідомлення з офіційних інтернет-ресурсів, які включають міжнародні договори та політичний аналіз певних питань, які були розглянуті в рамках дослідження.

Літературна база, яка була досліджена, включає джерела українською та англійською мовами. Література поділяється на декілька груп, серед яких варто виділити наукові праці, що безпосередньо мають відношення до теми дослідження. Також були використані навчальні посібники та монографії задля кращого розуміння теоретико-методологічної складової дослідження.

Значного прогресу в контексті дослідження автократії було досягнуто на тлі розвитку електронної комунікації, соціальних мереж та посилення впливу глобалізації. Однак, деякі аспекти автократії, зокрема: організація роботи державного апарату, мотивація лідерів, а також взаємодія всередині корпорацій автократів досі залишаються недостатньо вивченими.

Дослідження автократії є ключовим аспектом в працях науковців і мають чітко виражені публічно-політичні особливості механізмів реалізації. Наразі, дослідження автократичних режимів розвиваються і продовжують привертати увагу науковців, які досліджують політичну науку та інші суміжні галузі.

Нині дослідження фокусуються на базових питаннях даної проблематики. Наприклад, чому деякі держави приймають автократичні форми правління, які механізми контролю використовуються автократичними режимами та які наслідки для економіки, суспільства та інших аспектів життя в країнах тягне за собою

автократія. Як правило, дослідження розвиваються у контексті взаємозв'язку між автократичними режимами та іншими важливими проблемами, такими як війни, конфлікти, міграція тощо.

1.2. Понятійно-категоріальний апарат та методи дослідження

Наразі автократичні режими залишаються актуальними у багатьох країнах світу. Відповідно до останніх даних правозахисної організації Freedom House, більш ніж половина світового населення досі живе у державах з автократичним або наближеним до нього режимом, де права та свободи громадян так чи інакше обмежуються [8].

Політичний режим - це система політичного устрою, що визначається взаємодією різних інститутів влади, зокрема законодавчої, виконавчої та судової, а також громадського суспільства та певних політичних акторів. Ця система регулює взаємини між державою та громадянами, а також між державами на міжнародній арені. У політичному режимі визначаються правила, процедури та інституції, які використовуються для прийняття політичних рішень та взаємодії між різними групами та індивідами в суспільстві. Політичний режим також визначає ступінь демократії чи авторитаризму в державі, рівень свободи та прав людини, доступ до освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення та прямо чи опосередковано впливає на інші соціальні питання.

Політичні режими розрізняють за такими критеріями: [57, с. 11-22]

- спосіб формування органів влади;
- співвідношення між центральною і регіональною владою;
- становище і роль політичних партій, громадських організацій у суспільному житті;
- правовий статус особи;

- політична культура;
- характер реалізації силових функцій держави;

В політичній науці розрізняють 3 основні види політичних режимів: тоталітарний, авторитарний та демократичний.

Для перших двох характерним явищем є цілковите обожнювання особи лідера, який для суспільства має сакральне значення. Культ вождя - це феномен, який зазвичай зустрічається в автократичних режимах. Це явище полягає у піднесенні лідера країни до рівня ідола або надлюдини, часто з використанням масової пропаганди та маніпулювання масами.

В автократичних режимах культ вождя може використовуватися для підтримки і утвердження влади лідера, для залучення громадянської підтримки та легітимізації його влади. В таких режимах лідер виступає як символ держави, втілення її ідеалів та цінностей. Культ вождя може здатися дуже привабливим для мас, оскільки він пропагує ідею сильного та непохитного державника, який може спонукати до процвітання та добробуту власного народу [40, с. 117-130].

Згідно із спостереженнями та дослідженнями даного феномену, культ вождя зазвичай виникає в тих країнах, де очільник держави займає президентську посаду більше ніж два терміни, згідно Конституції. Таким чином відбувається узурпація влади, змінюються закони, а суспільство в свою чергу доволі часто приймає ці зміни.

Наприклад, в СРСР культ вождя був заснований на особистості Й. Сталіна, а в КНДР - на пошані до Кім Ір Сена та Кім Чен Ина. Також, культ вождя відомий у режимах таких країн, як Китай, Куба, Туркменістан, Венесуела та інші. В історії було багато прикладів культу вождів, таких як А. Гітлер у Німеччині, Б.Муссоліні в Італії, Мао Цзедун у Китаї, Ф.Франко в Іспанії, Саддам Хусейн в Іраці та інші.

Термін «автократизм» був введений в обіг у політичній науці ще в античну епоху. Так як поняття автократії існувало ще у Давній Греції та інших цивілізаціях, то вживання даного терміну є поширеним у науковій спільноті протягом багатьох століть. У давньогрецькій політичній термінології, автократія дослівно перекладалась як «самодержавство» та використовувалася для опису форми правління, де влада зосереджується в руках однієї особи [16].

Сучасний автократизм - це політичний режим, в якому влада зосереджена в руках одного лідера або правлячої еліти, яка встановлює контроль над усіма сферами суспільного життя. У сучасному автократичному режимі не існує конкуренції у політичному середовищі, свободи слова та інших прав і свобод, гарантованих в демократичних країнах. При такому режимі нерідко здійснюється насильство, обмеження діяльності опозиційних сил та незалежних ЗМІ. Сучасний автократизм може мати різні форми - від традиційних диктаторських режимів до авторитарних, що базуються на сучасних технологіях та маніпуляціях. Він може існувати як у розвинених країнах, так і у державах з низьким рівнем економічного розвитку.

Сучасна автократія має декілька типів, серед яких [74]:

1. Закриті автократії - це режими, де влада знаходиться в руках обмеженої групи людей, зазвичай з повною відсутністю громадянських свобод. Як правило, такі держави ізольовані від навколишнього світу (КНДР, Сирія, Еритрея).
2. Електоральні автократії - це політичні режими, в яких існує деякий ступінь виборності, проте влада знаходиться в руках обмеженої групи людей, які контролюють ключові аспекти політичного життя (КНР, РФ, Білорусь).
3. Монархічна автократія - це політичний режим, в якому влада зосереджена в руках монарха, тобто верховного правителя, зазвичай у особі короля або принца, який отримав владу у спадок (Таїланд, Саудівська Аравія).

4. Військова автократія - це політичний режим, в якому владу здійснюють військові лідери. Зазвичай цей тип автократії з'являється в країнах з високим рівнем політичної нестабільності або після державного перевороту (М'янма, Єгипет).

Також наразі деякі дослідники виділяють п'ятий тип автократії – олігархічний. При такому типі управління група олігархів контролює ключові економічні сектори країни, медіа, політичні партії та владні структури. В олігархічній автократії фінансові магнати використовують свої економічні ресурси та вплив, щоб лобіювати потрібні політичні рішення та контролювати державні структури. Такі держави мають високий рівень корупції та економічне розшарування, натомість владні повноваження мають офіційні особи, які є маріонетками олігархічних кланів або груп.

Одним із похідних процесів автократизму є політика мілітаризму. Термін «мілітаризм» увійшов у науковий обіг у середині XIX століття, з того моменту як Наполеон III встановив свою диктатуру у Франції [17]. Політика мілітаризму - це політична стратегія, що спрямована на зміцнення військової сили та ролі військової організації в житті держави. Це означає, що збройні сили та підготовка до війни стають однією з основних пріоритетних задач держави, внаслідок чого великі кошти та ресурси спрямовуються на розвиток військового потенціалу.

Політика мілітаризму може бути приводом для збільшення напруженості між країнами, а також веде до виникнення військових конфліктів. Водночас, деякі держави вважають, що мілітаризм необхідний для забезпечення безпеки та захисту свого суверенітету та територіальної цілісності. Сучасний термін «мілітаризм» включає в себе доктрини «превентивної війни» та «первинного удару», які вважаються небезпечними для міжнародної безпеки і стабільності.

В більшості сучасних політичних режимів партійна система є важливим елементом політичної системи, який забезпечує можливість громадянам обирати своїх представників у парламенти та брати участь в політичному житті країни через партійну конкуренцію. Така система дозволяє формувати широкі коаліції та взаємодію між різними групами інтересів. Загалом, партійна система- це сукупність політичних партій, які діють в певній країні та конкурують між собою за підтримку виборців і владу.

Партійні системи при автократичному режимі зазвичай мають дуже обмежені можливості для розвитку. У таких системах політичні партії не мають реальної можливості брати участь в ефективному політичному процесі, або ж їм дозволяється діяти лише як декоративна форма демократії.

Автократичні режими часто використовують партійну систему для забезпечення своєї легітимності та контролю за громадськістю. Наприклад, у багатьох автократичних режимах існує одна домінуюча партія, яка забезпечує реалізацію політики держави та функціонування її апарату влади. У цих системах інші партії зазвичай не мають реальної можливості брати участь у виборах або діяти як опозиційні сили.

Після поступового уповільнення «третьої хвилі демократизації» за С. Гантінгтоном [76], електоральний авторитаризм стрімко стає домінуючою формою сучасної автократії. Політичні партії відіграють ключову роль у політичних та інституційних структурах виборчих автократій. Прорежимні партії забезпечують диктаторську виконавчу владу виборчими та законодавчими інструментами для підтримки влади. У той же час дозволені опозиційні партії, хоча зазвичай і не здатні кинути виклик режиму, важливі для стійкості цього режиму, оскільки вони виконують такі життєво важливі функції, як поповнення фактичних або потенційних опозиційних груп, сприяння розподілу влади та мобілізація участі у виборах. Взаємодія між домінуючими партіями та дозволеними опозиційними

партіями відбувається лише в тому випадку, якщо вони демонструють гнучкість та відкриті до співпраці [77].

При автократичному режимі виборча система зазвичай функціонує задля демонстрації легітимності влади, аніж для забезпечення демократичного процесу виборів. У таких режимах можуть бути декілька типів виборчих систем, але всі вони зазвичай спрямовані на забезпечення контролю влади над результатами голосування.

Одним із типів виборчих систем є мажоритарна система, де перемагає кандидат, який набрав найбільшу кількість голосів у конкретному виборчому окрузі. Ця система є прийнятною для автократів, оскільки вони можуть контролювати кандидатів, які балотуються в округах, і забезпечити своїм кандидатам перемогу на виборах.

Другий тип виборчих систем - це пропорційна система, де кількість місць, які отримує партія, пропорційна кількості голосів, які вона отримала. Ця система може бути менш вигідною для автократів, оскільки вона дозволяє більшій кількості партій отримати місця в парламенті. Однак, автократи зазвичай мають важелі впливу на партії, які представлені в парламенті, використовуючи це як інструмент влади.

У будь-якому випадку, виборча система в автократичному режимі відображає інтереси правлячої еліти, а не народу, і не забезпечує демократичного процесу виборів.

Опозиційна діяльність є важливою складовою будь-якої політичної системи. Опозиція – це група політичних сил або осіб, які представляють альтернативний погляд на розвиток країни та її політику. Опозиція виконує важливі функції, зокрема:

- контролює владу: опозиція забезпечує контроль за діяльністю влади та надає громадянам можливість висловлювати свою думку на рахунок політики, що здійснюється;
- впливає на рішення: опозиція може впливати на прийняття рішень у владі, ставлячи питання до голосування та представляючи альтернативні варіанти розвитку подій;
- стимулює конкуренцію: опозиція спонукає владу до покращення своєї діяльності та розвитку країни, стимулюючи конкуренцію та інновації.

В умовах авторитарного режиму, діяльність опозиції може бути дуже обмеженою та небезпечною. Авторитарний режим зазвичай прагне позбутися будь-якої опозиції, що може підірвати його владу. Авторитари можуть використовувати різні методи для придушення опозиції, такі як заборона на діяльність опозиційних партій, масові репресії, арешти, тортури та інші форми насильства. У таких умовах опозиція може працювати в тіні, проводити конспіративну діяльність та намагатись заручитися підтримкою суспільства.

Опозиційні сили можуть використовувати різні способи боротьби за свої права та інтереси, зокрема:

- звертатися до міжнародної спільноти за підтримкою та захистом своїх прав;
- використовувати соціальні мережі для залучення уваги громадськості до своїх питань та проблем;
- залучати громадськість до акцій протесту з метою відстоювання своїх прав та інтересів;
- використовувати засоби масової інформації для привернення уваги до своїх питань та проблем.

Варто розуміти, що далеко не всі опозиційні рухи та партії при електоральній авторитарії є безкомпромісними та націлені на зміну або повалення існуючого

режиму. Як зазначає дослідник опозиції Людгер Хелмс: «Уявлення про демократизацію має тенденцію припускати фіксовану мету опозиційних партій щодо зміни режиму або демократизації, але неурядові та опозиційні партії можуть бути прорежимними, виявляючи готовність приєднатися до правлячого уряду та демонструвати мало зовнішніх доказів прагнення до зміни режиму» [75]. Власне, це стосується не лише опозиційних партій; навіть соціальні та протестні рухи, причина існування яких, як правило, полягає в змінах, не завжди є прогресивними силами, які просувають демократизацію.

Політичний режим розкривається у системі культурних та цивілізаційних детермінант. Політична культура наповнює його необхідними для впливу на масову свідомість «сенсами». Власне, політична культура – це особливий набір орієнтацій на певну систему соціально-політичних цінностей та уявлень. Політична культура культивується державними інституціями й громадянськими ініціативами. Політична культура відіграє надважливу роль при конституюванні політичного режиму [56].

В цьому контексті політико-культурні компоненти відіграють роль у збереженні балансу системних компонентів діючого режиму. У випадку демократичних перетворень, вони створюють умови для активізації громадянського суспільства і сприяють об'єднанню мас навколо ліберально-демократичної парадигми.

Проте, при авторитарних або антидемократичних трансформаціях, спостерігається руйнування інституційних механізмів політичного режиму, при якому влада концентрується в руках однієї людини або невеликої групи, які нав'язують певні культурні шаблони та створюють передумови для емоційного сприйняття ідеологем. Це може посилити популізм та відповідні прояви представників влади, які намагаються замінити реальні суспільні цілі штучними або маніпулятивними.

При такому сценарії значно зростає вплив представників влади на населення, спираючись на ірраціональні мотиви його сприйняття. Це може створювати передумови для посилення популізму та сприйняття ідеологічних концепцій з емоційною залежністю. Отже, в таких ситуаціях, політико-культурні компоненти слугують інструментом для утвердження та посилення влади, яка має авторитарний характер, замість сприяння розвитку громадянського суспільства та демократичних цінностей.

Розгляд політичних режимів автократичного типу зумовив необхідність застосування таких наукових методів: історичний, біхевіоралістський, структурно-функціональний, системний, інституційний, порівняльний(компаративістика).

Історичний метод дав змогу простежити процес виникнення та входження у категоріальний апарат політичної науки поняття «автократія» та відслідкувати встановлення та еволюцію автократизму в різних державах.

Біхевіоралістський метод уможливив розуміння того, якою є поведінка людей, що живуть у державах із суттєвим обмеженням власних прав і свобод та яким чином це впливає на формування політичної культури даного суспільства.

Застосування структурно-функціонального та системного методу в дослідженні автократизму дозволило розглянути такі аспекти: взаємодію між різними складовими системи автократичного режиму, такими як державний апарат, політичні партії, опозиція, політичні лідери, ЗМІ тощо; розвиток та динаміку автократичного режиму з часом, у тому числі фактори, що сприяють його зміні або збереженню; системні та колективні аспекти поведінки та прийняття рішень в контексті автократичного режиму, такі як групова динаміка, когнітивні процеси та суспільні норми.

Інституційний метод допоміг дослідити способи формування, особливості функціонування та специфіку взаємодії основних інститутів державної влади за

автократичного режиму, а також визначити в структурі політичної системи місце таких інститутів як опозиція, політичні партії та громадські організації.

Завдання визначення типології і класифікації послужило підставою для використання універсального наукового методу – порівняльного аналізу.

Успішне виконання завдань і досягнення мети дипломної роботи передбачає використання загальнонаукових методів: діалектичного, аналізу та синтезу, дедуктивного методу та контент- аналізу.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ АВТОКРАТІЇ

2.1. Адаптивні варіанти авторитаризму на теренах пострадянського простору

Починаючи з 2000-х років, науковий інтерес до вивчення авторитаризму зростає, що пов'язано, в певній мірі, з критикою ліберальної демократії та загадковою стійкістю авторитарних режимів у різних частинах світу. Незважаючи на плюралізм у поглядах щодо основ стійкості автократичних режимів, більшість науковців сходяться на думці, що не консерватизм, ні економічна стабільність самі по собі не можуть дати повного пояснення популяризації недемократичних режимів у XXI столітті.

Англо-американський політолог Семюел Файнер стверджував, що і демократичні, і авторитарні уряди повинні мати народну підтримку, щоб продовжувати своє правління [88, р.25-30]. Усвідомлюючи складність встановлення легітимності авторитарного уряду на основі спостереження за виконанням його наказів, багато досліджень зосереджуються на стратегіях легітимації, які застосовує авторитарне керівництво, а не на емпіричній перевірці їхньої легітимності. Поєднання ефективності роботи уряду, ідеології, історії та зовнішньої узурпації влади зазвичай розглядається як основа автократичного стилю управління. Хоча дослідження стійкості авторитарних режимів визнають, що демократична легітимність суттєво відрізняється від авторитарної, вони, як правило, применшують той факт, що багато сучасних автократів все частіше покладаються на мову демократії для виправдання свого правління [82].

Досліджуючи питання узурпації влади в президентських республіках на пострадянському просторі доцільно частково розглянути процес розвитку та становлення одного з базових інститутів волевиявлення громадян - місцевого самоврядування.

Аналізуючи досвід більшості європейських держав, констатуємо, що наразі найбільш поширеною є модель функціонування інституту місцевого самоврядування - демократична. Зокрема, поняття «децентралізація» давно стало нормою, адже високий рівень громадянської та політичної культури дає змогу самостійно та швидко вирішувати питання муніципального значення безпосередньо на місцях. Проте, є на світовій мапі й такі держави, де вище згадані процеси відбуваються абсолютно інакше. І справа тут навіть не в інституті громадянства, який зазнає доволі сильного утиску з боку держави. Саме авторитарний тип влади гальмує розвиток на місцях, адже без згоди «центру» деякі рішення можуть прийматися тривалий час.

Протягом усієї історії державності простежується тісний органічний взаємозв'язок між розвитком держави та самоврядуванням. Як зазначають науковці, у різних типах держави, при різних політичних режимах існували відмінні моделі місцевого самоврядування, які в кінцевому рахунку завжди сліднують за державним розвитком, підкоряючись приписам, які встановлює держава, чи то у формі правових норм, або у формі директивних вказівок, і тим самим, практично завжди залежать від типу держави, її устрою, форми правління та політичного режиму.

Як зазначає доктор наук з державного управління С. В. Майстро: «Розвиток суспільства та рівень його безпеки відбувається під впливом соціального управління, цілеспрямованого впливу людей на власну суспільну, колективну і групову життєдіяльність, яке складається з двох типів: самоуправління суспільства (безпосереднє управління); державного управління (через спеціально створені структури держави)» [46, с. 3-10].

Найбільш поширену проблематику відсутності автономії місцевого самоврядування проаналізуємо на прикладі Республіки Білорусь. Існують різноманітні типології органів управління та самоврядування. У Білорусі реалізується так звана державна модель місцевого самоврядування. Це означає, що

органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування організаційно не відокремлені. У всіх законодавчих актах вони сформульовані як місцеве управління та місцеве самоврядування [47, с. 233-240].

Це був дуже важливий момент в умовах переходу до ринкової економіки, щоб зберегти керованість державою, коли роль місцевих Рад полягала не лише в контролі позицій громадян, а й у тому, щоб забезпечити баланс та реалізувати державні інтереси на місцях. Водночас, таке зрощення має і негативний бік. Оскільки, президентська вертикаль потужна, це призвело до певного дисбалансу та потребує коригування.

Не лише ця особливість вирізняє білоруську модель. Якщо розглядати економічну основу місцевого самоврядування, вона вирізняється специфічним ставленням до власності. У Білорусі комунальна власність є різновидом державної. В багатьох інших країнах об'єктами колективної власності володіють місцеві муніципалітети.

Щодо фінансової основи, то місцеві бюджети поповнюються та формуються за рахунок низки податків. Але та сума податків, які можуть визначати самі місцеві органи влади, становить лише близько 6%, що обмежує самостійність місцевих органів влади [47, с. 237].

Однією з нагальних проблем є відсутність достатнього розуміння, що таке місцеве управління та самоврядування серед громадян. Є усвідомлення, що чітко організована державна влада вирішує усі питання. Але кожен громадянин, бере участь у реалізації тих напрямів, які забезпечують її розвиток, і має відповідати за кінцевий результат.

Трансформація виборчої системи Республіки Білорусь останніми роками є доволі болючою темою для громадян цієї держави. Зумовлено це, насамперед тим, що одна особа займає посаду Президента вже протягом 28 років, чому сприяє двічі

змінена Конституція. Звісно, на пострадянському просторі ця ситуація не є унікальною, проте, в будь-якому випадку суперечить демократичним нормам.

25 серпня 1991 року Верховна Рада Білорусі прийняла Декларацію про державний суверенітет колишньої союзної республіки, надавши цьому акту статус конституційного закону. Остаточний розпад Радянського Союзу відбувся 8 грудня 1991 р., коли у Біловезькій Пущі було денонсовано Союзний договір 1922 року [18].

Перший етап самостійного шляху молодій республіці (серпень 1991 р. – липень 1994 р.) можна назвати періодом виживання та пошуку шляхів національного розвитку. Білорусь тоді очолював тандем – голова Ради Міністрів В. Кебич та голова Верховної Ради С. Шушкевич [18]. Їхні позиції, зовнішньополітичні пріоритети та внутрішньополітична орієнтація, по суті, були взаємовиключними, що не сприяло знаходженню компромісів при виробленні концептуальних та стратегічних державних рішень.

У цей складний момент молодій державі 10 липня 1994 року за підсумками другого туру виборів першого президента Республіки Білорусь, перемогу здобув О. Лукашенко [19]. З його приходом на вищий Державний пост країни розпочався новий етап, що триває до сьогодні- повна узурпація влади.

Одним із підмуків білоруського авторитаризму стали особливі стосунки Мінська та Москви. Вміло граючи на російських імперських амбіціях, небажанні Москви втрачати союзника та ризикувати політичною стабільністю в Білорусі, важливою з погляду поставок природних енергетичних ресурсів у Європу, О. Лукашенко зміг домогтися від Москви стійкої у довгостроковому вимірі економічної та політичної підтримки.

Білорусь - найрусифікованіша республіка колишнього СРСР, військовий союзник Росії, прив'язана до неї багатьма інтеграційними об'єднаннями та майже повною ресурсною залежністю. Згідно з опитуваннями, 53% білорусів регулярно

або іноді дивляться новини з російського ТБ, а більше третини громадян підтримують союз з Росією [5].

З позиції західних держав, Білорусь виглядає вразливою перед російською експансією. Останніми роками все більше зарубіжних політтехнологів схиляються до думки, що силова інкорпорація Білорусі до Російської Федерації є неминуchoю. Між цими державами також встановлені міцні культурні зв'язки, а російська мова має статус державної в обох країнах.

З іншого боку, з часом президент Білорусі О. Лукашенко продемонстрував, що він високо цінує незалежність і суверенітет своєї країни. Йому вдалося побудувати один із найбільш консолідованих, адаптивних авторитарних режимів на пострадянському просторі, а можливо, й у світі.

Інститути формальної демократії О.Лукашенка обтяжували. Президент майже одразу вступив у конфлікт із парламентом та конституційним судом. На встановлення та консолідацію режиму особистої влади у О.Лукашенка пішло два роки.

Конституційний референдум 1996 року та політичні рішення, що супроводжували його, поставили під контроль О. Лукашенка виконавчу та судову владу, Центральну виборчу комісію, місцеві виконкоми, профспілки, силові та правоохоронні структури, всі телеканали та найбільші газети країни. Парламент втратив повноваження та опозицію. Укази президента виявилися вищими за закони.

У 2004 році, після нового конституційного референдуму, Олександр Лукашенко отримав доступ до довічного президентства [20]. У Білорусі побудована по-своєму ефективна вертикаль влади, в якій президент приймає всі ключові кадрові та економічні рішення, аж до зняття та призначення голів міст і районів, суддів нижчих судів та директорів великих заводів. Ротація еліт не забезпечується правлячою партією, оскільки такої партії в країні взагалі не існує.

Для просування на вищі керівні пости кандидатам потрібні персональна лояльність, спільність поглядів з президентом та управлінський досвід, що підходить в розумінні О. Лукашенка для тієї або іншої посади.

Економічна модель, побудована О.Лукашенком, а вірніше, збережена ним з часів СРСР - це велика кількість державного регулювання, державні монополії та високий рівень перерозподілу доходів. Збиткові держпідприємства підтримуються через систему прямих дотацій, пільгових кредитів та перехресного субсидування на електрику. Наприклад, ціни для них можуть бути в рази нижче, ніж для приватного бізнесу.

О. Лукашенко не обмежився встановленням інституційного контролю над країною. Дотримуючись своїх політичних інстинктів, білоруський президент створив своєрідну систему самозахисту авторитаризму - безліч механізмів для оперативного стримування потенційних ризиків стабільності системи. Таких базових ризиків у режимі О. Лукашенка три: масові протести, розкол або змова еліт та зовнішнє втручання.

На всі вище зазначені випадки в Білорусі діє широка мережа силових структур: Міністерство внутрішніх справ, Комітет державної безпеки, Рада безпеки, Слідчий комітет, прокуратура, Оперативно - аналітичний центр та Міноборони. Вони взаємно врівноважують один одного, а часом і конкурують між собою. Окремо розглядається служба безпеки президента, повноваження якої - необмежені. Саме дані силові структури є одноосібною та всеохоплюючою опорою авторитарного режиму в межах держави.

Етап становлення незалежної Білорусі припав на режим О. Лукашенка. Вразливі та слабкі місця політичної системи є неминучим продовженням її сильних рис. Зворотною стороною інституційної стійкості білоруського режиму, його монолітності та керованості стала залежність цієї системи від характеру та

світогляду правлячої еліти. А саме — її потягу до влади, консерватизму, страху змін, ностальгії за СРСР та лівих поглядів.

Навіть, якщо всупереч очікуванням багатьох експертів ця система раптово впаде, щоб позбутися основ авторитаризму О.Лукашенка, тих рис білоруського суспільства, які зробили такий режим не лише можливим, але й стабільним, знадобляться довгі роки, а можливо й десятиліття.

Білоруська опозиція наразі переживає скрутні часи. У своєму нещодавньому інтерв'ю білоруський опозиціонер П. Латушко, член уряду у екзилі, заявив: «Режим Лукашенка екзистенційно залежить від Москви. Виходячи з цього, білоруські дисиденти вважають, що як тільки Путін втратить владу, шлях до демократичного відродження відкриється і для них. Стратегія складається з трьох компонентів. По-перше, підпільний рух. Понад 200 000 білорусів, які проживають в Білорусі, готові вийти на акції протесту в даний, життєво важливий момент. Друга опора — це білоруські батальйони, які воюють в Україні на українському боці. Ці батальйони можуть бути використані для звільнення Білорусі найближчим часом. Останньою складовою є багаторічні зусилля зі створення міжнародного трибуналу для О. Лукашенка та його злочинної діяльності проти білоруського, а на даний момент також і українського народу» [21].

Наразі, більшість білоруських опозиціонерів перебувають за ґратами. Опозиція в екзилі відчуває всі типові труднощі та проблеми еміграції, включно з політичною роздробленістю. Так звана «стара опозиція», представниками якої є З. Позняк, А. Санніков, Н. Радіна та багато інших категоричних противників О.Лукашенка, була вигнана з Білорусі багато років тому, після ув'язнень, тортур, залякувань чи політичних провокацій. Це, насамперед, відомі в Україні інтелектуальні та ідейні люди, які своєю відданістю проголошуваним принципам і демократичним гуманістичним ідеалам, здобули досить широке визнання в

західному світі. Але тривала вимушена відсутність у Білорусі робить їх менш помітними та впливовими в реальному політичному середовищі.

З початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України, з'явилася реальна альтернатива опозиційних сил Білорусі. Полк імені Кастуся Калиновського, безперечно, можна вважати найавторитетнішим опозиційним утворенням серед білорусів як у країні, так і за її межами. Свій авторитет білоруські воїни здобули у справжніх боях. Прихильники О.Лукашенка ставляться до військового формування з ненавистю, але ігнорувати його існування не можуть.

Натомість, політичні опоненти очільника держави вважають полк чи не єдиною надією на майбутні зміни в країні. Прогресивні громадяни сприймають білоруських воїнів так, як українці сприймають свої Збройні Сили.

Незважаючи на наявність демократичної опозиції, автократичний режим О.Лукашенка є достатньо міцним та досі зберігає свої позиції.

За останнє століття зросла кількість націй, які поступово переходять від авторитарних до демократичних режимів. Є багато причин, та подій, які дозволяють цим державам просунутися від обмеженого авторитарного державного устрою до вільної демократії. Проте, деякі недемократичні країни намагаються чинити опір змінам, які сприяють розвитку народної влади. Однією з таких країн є Росія.

Протягом століть російські правителі різними шляхами приходили до влади. Для царів це було правом спадковості, а В. Ленін (Ульянов) зайняв найвищий державний пост в результаті революції. Генеральні секретарі радянської Комуністичної партії піднімалися по партійних сходах до Політбюро роками, або навіть десятиліттями, чекали своєї черги на найвищу посаду. Але 23 роки тому В. Путін без будь-якої політичної боротьби та конкуренції отримав владу від президента Б. Єльцина, щоб повести Росію в XXI століття.

У 1990-х роках уряд Росії взяв на себе зобов'язання провести радикальні реформи місцевого самоврядування. Проте, навіть через три десятиліття регіони Росії не мають справжньої автономії. Наразі можна констатувати, що проєкт пострадянської муніципальної реформи провалився, і вирішальна роль зосереджується на двох основних факторах:

- 1) політичні можливості правлячої еліти, які уособлювали абсолютну повноту влади були успадковані від пізнього радянського періоду;
- 2) стратегічний вибір політичних акторів у пострадянський період.

Перед російськими реформаторами постало завдання реорганізації радянських місцевих урядів, які були неефективними, непопулярними та підпорядкованими вищим рівням влади. Політичний режим, що склався в Росії після перевороту 1993 року був далеко недемократичним, внаслідок цього розвиток місцевого самоврядування суттєво гальмувався у зв'язку з обмеженням демократичних свобод, накладених як центром, так і регіонами.

Російська Федерація протягом XX століття здійснювала комуністичний проєкт, який передбачав мобілізаційну участь на ідеологічній та партійній основі, і не передбачав автономну громадянську позицію, покладену основою інституту самоврядування. Після розпаду Радянського Союзу розпочався новий етап розвитку державності із масштабним запозиченням західних інститутів. В даний час система самоврядування є централізованою та перебуває у стані авторитарної модернізації.

Напередодні нового 1992 року СРСР юридично припинив існування. Ця подія поклала кінець радянській імперії після майже семи десятиліть існування. Нова незалежна Російська Федерація зіткнулася з низкою серйозних викликів. Б. Єльцин, перший президент країни, успадкував економіку, що похитнулася,

величезну бюрократію та промислову систему, яка відчайдушно потребувала модернізації.

Для звичайних росіян 1990-ті були десятиліттям невизначеності та величезних змін. Нові свободи і загибель комуністичної ідеології започаткували період культурних експериментів, напливу іноземних фільмів, музики, телебачення із Західної Європи та США. Однак, економічна криза та політичний хаос робили життя пересічних громадян нестерпним. У цей період також спостерігалось зростання олігархічних кланів і мафії по всій країні. Корупція вийшла з-під контролю, держава виявилася неспроможною забезпечити базові послуги та безпеку для своїх громадян [22].

У жовтні 1993 року світ спостерігав драматичне протистояння між президентом Росії Б. Єльциним та його політичними опонентами. Російські танки обстріляли Білий дім - резиденцію парламенту, який займали члени антиєльцинського опору. Ця подія стала безпрецедентною демонстрацією сили нового лідера незалежної Росії і була найбільш кривавим актом придушення повстання в Москві після революції 1917 року [23].

4 жовтня 1993 року російська армія, яка спочатку проголосила нейтралітет в конфлікті, виконала наказ Б.Єльцина про штурм Білого дому. Танки відкрили вогонь, пробивши діри в будівлі та вбивши майже 200 людей. Пізніше, того ж дня учасники руху опору здалися, а ті, хто зайняв будівлю, були заарештовані [68].

Б.Єльцин придушив повстання та призначив дострокові вибори на грудень і тимчасово заборонив низку лівих та націоналістичних об'єднань, які підтримували спротив. Він представив нову конституцію, яка надала президенту розширені повноваження. Конституція була затверджена всенародним референдумом. Драматичні події продемонстрували зростання невдоволення в пострадянській Росії. Насамперед, це було зумовлено спробою тодішнього очільника Кремля

розпустити парламент, внаслідок чого депутати визнали його дії нелегітимними та оголосили імпічмент.

В контексті правління Б.Єльцина особливу увагу варто звернути на розпочату в 1994 році Чеченську війну. У Чечні, переважно мусульманському регіоні на Кавказі, нове керівництво прийшло до влади в 1991 році і проголосило незалежність від Росії. Незважаючи на спроби направити російські сили безпеки до столиці Грозного, російський уряд не зміг відновити контроль над регіоном.

У 1994 році Російська Федерація розпочала військове вторгнення, щоб встановити контроль над Ічкерією. Бойові дії тривали близько двох років та завершилися ганебною поразкою російської армії. В результаті, обидві сторони підписали перемир'я, яке надавало Чечні велику автономію [11].

Незабаром після того, як В. Путін став прем'єр-міністром у 1999 році, Росія повторно вторглася у Чечню, попередньо звинувативши «чеченських терористів» у терактах в російських містах. Цього разу росіянам таки вдалося встановити контроль над Ічкерією [11].

Хаос в економічній та політичній сферах тривав до першого і наразі єдиного транзиту влади в РФ, що відбувся в 2000 році. В. Путін розпочав свою каденцію із впровадження серйозних реформ в економіці, що сприяли росту ВВП більш ніж на 5%. Перші роки нового тисячоліття характеризуються жорсткою централізацією влади, встановленням контролю над ЗМІ та громадянським суспільством, що раніше не було притаманним для російської влади [86].

Вінстон Черчилль висловлював думку, що «Росія - це загадка, загорнута в таємницю» [59, р. 22], і це актуально сьогодні. Багато в чому цю загадку стало важче розгадати з тих пір, як В.Путін прийшов до влади, внаслідок того, що він зумів поширити свій вплив на всі сфери життя суспільства, при цьому продовжуючи відстоювати свої власні інтереси, зберігаючи свою популярність і

водночас керуючи сильною авторитарною державою. Є багато причин, чому В.Путін став такою впливовою фігурою в сучасній Росії, однак умови, які він успадкував від Б.Єльцина, є одним з найважливіших факторів.

По-перше, важливо зазначити, що на самому початку його каденції законодавча гілка влади (Державна Дума) була дуже вразливою, а населення - сприйнятливим до змін. Ці обставини дали можливість В.Путіну культивувати свої ідеї. По-друге, В.Путін вирішив провести перестановки в уряді під приводом зниження рівня корупції та заміни уряду на сучасну адміністрацію.

Електорат очільника Кремля гідно оцінив такі реформи, однак насправді це лише дало В.Путіну можливість вирішувати, кого він хоче бачити в своєму уряді. Одночасно було скасовано вибори губернаторів і мерів, що в свою чергу посприяло суттєвому зменшенню опозиції, натомість на місця були призначені лояльні чиновники для тодішньої влади [83, р. 303-317].

Фактично, встановлений В.Путіним режим дозволяв йому втручатися на власний розсуд у всі сфери життя суспільства, насамперед: судову, військову, економічну та приватну. Це стало можливим завдяки відсутності опору, який путінський режим створив своїми реформами. Наступним і по факту вирішальним кроком абсолютизації влади стало те, що російська еліта почала залежати від президента, що ще більше зміцнило його позиції. Разом з тим, економіка вперше з часів розпаду Радянського Союзу пішла вгору. Саме це сприяло визначній події для зубожілого за часи «дев'яностих» російського народу - короткочасному становленню середнього класу, що, в свою чергу, зменшило занепокоєння населення щодо законності певних реформ.

2024 року мали б закінчитися чергові два терміни президенства В. Путіна, відповідно до Конституції. В січні 2020 запроваджена конституційна реформа, яка дозволяє залишитись при владі ще на 12 років. Терміни перебування при владі

В.Путіна вже одного разу спливали, і тоді, 2008 року, він обрав інший спосіб збереження влади: президентом став давній соратник Д. Медведєв [24]. Багато експертів вважають, що насправді Д.Медведєв ніколи не був самостійною фігурою. Але принаймні на рівні риторики різниця між ним і В.Путіним була дуже помітною.

Незабаром після приходу Д.Медведєва до влади, сталася найважливіша зовнішньополітична подія за період його правління — російсько-грузинська війна. З моменту другої Чеченської кампанії пройшло лише 8 років, і знову авторитарна кремлівська верхівка знайшла привід загарбати нові території. Бойові дії тривали всього 5 днів, внаслідок чого грузинська влада була вимушена піти на не вигідний мир з умовою втрати 20% власних територій [79, р. 35-36]. За підсумками війни Москва анексувала та визнала незалежність двох грузинських регіонів: Південної Осетії та Абхазії. Як результат: розрив політичних та економічних зв'язків із Грузією та різким погіршенням відносин із країнами Заходу.

Апогеем путінського режиму можна вважати анексію Криму та подальші бойові дії на території України, починаючи з квітня 2014 року. 24 лютого 2022 війна набула фази повномасштабної, після визнання Кремлем так званих самопроголошених маріонеткових незаконних утворень «ЛНР» і «ДНР» та подальшого наступу російської армії з метою захоплення влади у Києві та повної ліквідації українського суверенітету [25].

За час президентства В. Путіна в Російській Федерації була сформована панівна ідеологія, яка відзначається правоконсервативним характером і сутнісно близька до фашистської (нацистської). Ідеології «путінізму» властивий шовінізм, клерикалізм, ксенофобія, імперський реваншизм, культ сильної агресивної держави [42, с. 241-257].

Варто зазначити, що автократичні режими всебічно використовують так звану політику скривдженості. Політичні лідери-автократи мобілізують своїх

симпатиків, культивуючи тезу про зневажену гідність з боку тих, кого записали у вороги: внутрішні та зовнішні. Путін як у виступах для свого «глибинного народу», так і в розрахунку на певних прихильників за кордоном гіперболізує «трагедію» розпаду Радянського Союзу; поширює тезу про те, що колективний Захід (Європа і США) скористався слабкістю Росії в 90-ті роки, щоб наблизити НАТО до російських кордонів і про необхідність повернути Росії роль «великої держави» [55, с. 20-21]. При цьому В.Путін свідомо замовчує тогочасні конкретні плани про вступ Росії до НАТО, навіть за часом випередженням вступу України.

Американський політолог Ф. Фукуяма кваліфікує російський режим як такий, «у якому корисливі клептократи маніпулюють демократією, створюючи видимість демократичних процедур. Путінська Росія є уособленням такої мафіозної держави» [55, с. 27].

Очевидно, найближчим часом Російська Федерація не перетвориться на велику унітарну демократичну державу, бо її суб'єкти і неросійські регіони, відчувши слабкість Москви, владно вимагатимуть «національного суверенітету». З іншого боку, РФ не загрожує й формат вільного конфедеративного об'єднання рівних її суб'єктів, бо занадто вона централізована, а її провінції потужно економічно зав'язані на Москві.

В контексті даного дослідження проаналізуємо стан ще однієї президентської республіки на теренах пострадянського простору в регіоні Центральної Азії-Республіку Казахстан, адже форма правління, державний устрій та ідеологія мають багато спільного з вище згаданими РФ та Республікою Білорусь.

Констатуємо факт, що колишній очільник держави Н.Назарбаєв був президентом Казахстану з 1990 по 2019 рік. 29 років на чолі країни - це прямий результат адаптивності авторитарного режиму та встановлення унітарної держави з чіткою залежністю від центру. Парламентські та президентські вибори не є ані

вільними, ані чесними, і всі основні партії виявляють політичну лояльність до президента. Влада постійно маргіналізувала або ув'язнювала справжніх опозиційних діячів. Домінуючі ЗМІ або знаходяться в руках держави, або належать дружнім до влади бізнесменам. Свобода слова та зібрань залишається обмеженою, корупція є поширеною [9].

Завдяки великим покладам природних ресурсів і грамотній політиці кабінету Н.Назарбаєва в Казахстані у певні періоди спостерігалися найвищі темпи економічного зростання серед країн Центральної Азії. До недавнього часу позитивна динаміка Казахстану за різними показниками економічного розвитку надавала довіри апеляціям Н. Назарбаєва щодо досягнень країни у сферах технологічного, фінансового та промислового розвитку, модернізації та добробуту населення. За словами тодішнього президента, зростання ВВП Казахстану в середньому становило 10% на рік в період з 1999 по 2007. З середини 1990-х років доходи казахстанців зросли в шістнадцять разів, безробіття скоротилося вдвічі, а кількість людей, що живуть за межею бідності, зменшилася в сім разів [82].

Після своєї відставки у 2019 році Н. Назарбаєв поступово передав владу Касим - Жомарту Токаєву. У квітні 2021 року колишній очільник держави залишив посаду голови Асамблеї народу Казахстану, передавши цю роль К.- Ж. Токаєву, а в листопаді оголосив, що йде у відставку з посади лідера правлячої партії Казахстану «Нур Отан».

Остаточну передачу влади Н. Назарбаєва ознаменував референдум щодо внесення змін до Конституції, який відбувся влітку 2022 року. Мета референдуму-реформувати політичну систему після трьох десятиліть правління лідера-засновника Н. Назарбаєва. Він спрямований на децентралізацію процесу прийняття рішень і забезпечення більшого представництва різних груп у парламенті, а також заборону родичам президента займати урядові посади.

Токаєв описав голосування як відхід від «суперпрезидентського» правління, що посилить парламент і позбавить Назарбаєва привілеїв, включаючи конституційний титул «Лідера нації» [26].

Референдум, який вносить зміни до однієї третини чинної конституції, прийнятої всенародним голосуванням у 1995 році, ймовірно, дасть 69-річному К.-Ж. Токаєву політичний капітал, щоб балотуватися на другий термін без підтримки Н. Назарбаєва. За словами деяких представників опозиційних сил, даний референдум є спробою новообраного президента легітимізувати своє правління та формалізувати відставку свого попередника за допомогою поправок, розроблених без участі громадянського суспільства. Зі слів британської політичної журналістки Джоанни Ліллс: «Суть запропонованих змін включає дуже незначні обмеження президентської влади. Президент збереже за собою право призначати прем'єр-міністра, призначати ключових міністрів в кабінеті, накладати вето на закони та всі інші повноваження, якими колишній глава держави користувався всі ці роки» [27].

Одна з основних проблем казахстанського варіанту автократизму полягає в тому, що уряд не забезпечує політичні та громадянські свободи. Він не виконує відповідних зобов'язань за міжнародними угодами, так само як і положень власної Конституції та законів. На свободу преси та свободу слова накладено обмеження як де-юре, так і де-факто. Влада готова миритися з певними проявами політичного інакомислення, однак громадяни, які вийшли за дозволені урядом рамки при вираженні своєї думки можуть зазнавати переслідувань.

Зміна політичного керівництва надає Казахстану шанс поліпшити свою репутацію в галузі дотримання прав людини, і президент К.-Ж. Токаєв спрямовує свою діяльність в цьому напрямку. Це дасть змогу уряду реагувати на зростаюче занепокоєння і скарги населення у більш інклюзивній манері, наприклад, шляхом внесення змін до обмежувального законодавства або створення умов для

забезпечення громадянських та політичних прав і свобод. Особливу підтримку в цьому процесі можуть надати міжнародні організації.

За роки незалежності вибудовування хороших відносин з Росією і Китаєм було в центрі багатовекторної міжнародної політики Казахстану. Однак за фасадом стратегічних взаємовідносин ховаються конфлікти і можливі розколи. Позиціонування Казахстану по відношенню до Росії і Китаю відбувається на трьох рівнях: двосторонні відносини, регіональна динаміка в Євразії та глобальна політична система [61].

Щодо двосторонніх відносин, основною проблемою для уряду є питання меншин та їхньої інтеграції у внутрішні та зовнішні аспекти побудови нації. Навіть, без урахування демографічних зрушень, залишається питання про вплив кремлівських «інформаційних війн» на свідомість російськомовних меншин у Казахстані. Двосторонні відносини передбачають економічне співробітництво з Китаєм, яке розширюватиметься й надалі, незважаючи на посилення опозиційних настроїв у суспільстві.

Казахстан, як і Республіка Білорусь, наразі має значний вплив русифікації та відголосків радянщини у багатьох сферах суспільного життя. Як свідчить аналіз опитувань громадської думки, вплив радянської національної політики все ще дуже значний, а етнічна належність залишається важливим маркером ідентичності людей у повсякденному житті; вона продовжує формувати їх самосприйняття, як це було в радянський період [87, р. 24-30].

З моменту здобуття незалежності Казахстан активно шукав підтримки і визнання Заходу, який він розглядав як геополітичну протизагу Росії. Увага з боку Заходу варіювалася і, головним чином, виражалася в його інтересі до корисних копалин Казахстану, а також до отримання доступу до транзитного маршруту в Афганістан для військ США та їхніх союзників. Казахстан є основним партнером у

Центральній Азії як для Євросоюзу, так і для США, проте загалом регіон становить мало інтересу для західних правлячих кіл [61].

Цей факт, зважаючи на репутацію недемократичної і корумпованої держави, яка порушує права людини, означає, що хоча західні уряди та інститути, безсумнівно, сприймають Казахстан як цінного партнера, вони в жодному разі не розглядають його як рівноправного союзника. З іншого боку, такі низькі стартові позиції дають президенту К.- Ж. Токаєву, колишньому дипломату, певні переваги. Наприклад, зрушення у бік конституційного ставлення до дисидентів та активістів, або оперативне вжиття заходів щодо покарання корумпованих чиновників, які ховають на офшорних рахунках доходи, отримані незаконним шляхом, допоможуть йому змінити міжнародну репутацію країни, а також заробити повагу суспільства на батьківщині.

На початку січня 2022 року Казахстан сколихнули досі найбільші в країні протести. Спершу головна причина полягала у підвищенні цін на паливо. Невдоволення мас переросло в збройне протистояння із силовиками. Січневі події почалися в Казахстані з протестів на заході країни, згодом мітинги охопили більшість регіонів, натомість до економічних вимог додалися вимоги щодо реформ у жорстко контрольованій країні. Люди вимагали відходу з політики колишнього президента Н. Назарбаєва, відставки його ставленика К.-Ж. Токаєва та призначення нових демократичних виборів.

У кількох містах протести обернулися заворушеннями та погромами, влада застосувала для придушення вогнепальну зброю. Придушення протестів ознаменувалися безпрецедентною подією – за особистим проханням К.- Ж. Токаєва в Казахстан були введені війська ОДКБ [28]. У підсумку, як його назвали місцеві громадяни, «Кантар 2022» приніс сотні жертв, але не дав казахстанцям довгоочікуваних змін.

Отже, підсумовуючи вище зазначені факти, варто зазначити, що автократичний вектор державної політики на сучасному етапі користується високою популярністю на теренах більшості держав пострадянського простору. Більше того, даний політичний режим, як правило, схвалює переважна частина населення, адже громадськість здебільшого є аполітичною. У порівнянні з періодом управління часів СРСР, маємо констатувати, що режим зазнав послаблення, адже наразі можна побачити деякі прояви плюралізму та незначний розвиток інституту громадянського суспільства.

На прикладі Російської Федерації, Республіки Білорусь та Республіки Казахстан розглянута проблема концентрації влади автократичними лідерами, або певними правлячими групами (політичними кланами), що мають на меті: послаблення демократичних прав і свобод, придушення інакомислення та опозиції.

Політична влада автократів досліджених пострадянських республік не пройшла процес очищення, люстрації. Політична еліта цих держав являє собою механічний конгломерат вихідців із спецслужб, колишньої партійної номенклатури (найбільш виразною за цих умов є компартія Російської Федерації на чолі із незмінним Г.Зюгановим), представників нової буржуазії, що мають як правило, кримінальне минуле.

Паростки демократичних масових рухів фактично були знищені в їх зародку з моменту заснування. Реальна опозиція автократичним режимам відсутня, як і не пов'язані з режимом політичні партії. Представники опозиційних рухів, політичні критики автократичних рухів знаходяться у в'язницях. В Росії – О. Навальний, В. Кара-Мурза, І. Яшин. В Білорусії – А. Біляцький, який є Нобелівським лауреатом. Частина впливових опозиційних лідерів перебуває за кордонами Росії: Г. Каспаров, І. Пономарьов, М. Ходорковський – де проводять альтернативні за ідеологічно-політичним змістом зібрання, конференції тощо.

Безумовно, лідери автократичних режимів представляють собою певний тип харизматичних осіб, здатних витримати всілякого роду виклики з боку своїх опонентів. Надзвичайно показова є ситуація з О. Лукашенком, який не гребував власним мілітарним образом після поразки на президентських виборах і домігся повернення на посаду очільника країни всупереч народно обраної кандидатури С. Тихановської.

Останнім часом через загострення відносин із Заходом пострадянські автократи знаходять своїх прибічників та намагаються обзавестися колом симпатиків за межами Європи – в Африці та Азії. Нещодавні поїздки О. Лукашенка в Китай, Саудівську Аравію, поїздка міністра закордонних справ РФ С. Лаврова та його африканське турне в Мозамбік, тому приклад.

2.2. Мілітарна складова автократичних режимів

З 24 лютого 2022 року на території України йде повномасштабна війна, яку цинічно розпочала Російська Федерація. Окрім цього, напруженою залишається ситуація на Тайвані, оскільки КНР не визнає суверенітету даної території. Ці глобальні геополітичні події спонукають до роздумів, що вибудовується нова архітектура світового порядку, світове співтовариство перебуває на межі глобальних змін, проте зараз достатньо важко прогнозувати, яких саме.

Мілітаризм є характерною ознакою сучасних автократичних режимів. Після Другої Світової війни можна спостерігати тенденцію щодо зменшення бойових дій, але в різних куточках світу залишається доволі багато так званих «гарячих точок». В першу чергу мова йде про Ізраїль та Палестину, Індію та Пакистан, Косово та деякі інші. Та ці локальні війни відбуваються лише між двома державами, як

правило, внаслідок історичних суперечностей, і не визначають зовнішній курс держав як мілітаристський.

Наша увага зосереджена на іншій групі держав, які внаслідок своїх нездорових політичних амбіцій та значного військового потенціалу мають на меті: розширення територій, послаблення позицій своїх суперників на світовій політичній арені та просування ідей власної державності. В цьому контексті розглянемо такі країни: КНДР, фашистську Німеччину та Радянський Союз задля того, щоб з'ясувати, як саме мілітаризм став головною складовою та опорою авторитарних режимів, встановити взаємозв'язок між авторитарним типом управління державою та політикою мілітаризму, тобто такою, що неодмінно призводить до завоювань нових територій, або довготривалих тліючих військових конфліктів.

Як правило, нинішні війни називають гібридними, оскільки в них поєднуються засоби «жорсткої» і «м'якої» сили, військової та інформаційної – поєднання, що в різні часи так або інакше було наявне у всіх війнах. Однак у сучасних війнах відбувається зміщення центру тяжіння з фізичного силового складника, який переважає у традиційних війнах, на ментальний та інформаційний [49].

Сучасна війна – це війна у мізках та за мізки. Це війна за когнітивний та комунікативний контроль, за владу над свідомістю людей, їхніми емоціями, мисленням, розумом і, відповідно, над їхньою поведінкою. Це боротьба за домінування певних уявлень про світ та події в соціальному й індивідуальному довкіллі і одночасне руйнування протилежних думок. Завдяки новітнім цифровим технологіям когнітивна територія війни поширюється на весь світ, стає глобальною. Водночас силовий складник війни, що приносить смерть та матеріальні руйнування, наразі діє у просторово обмежених, локальних вимірах [49].

Беззаперечні факти свідчать, що світові колізії кінця XX – початку XXI століть не призвели до усунення фактору збройного насильства із політичної сфери сучасного соціуму. У сучасному світі фактор насильства, квінтесенцією якого виступає мілітаризм, виходить за межі державних кордонів та правових норм. Мілітаризація проявляється у багатьох сферах та різних галузях суспільного та особистого життя, стираючи межу між станами традиційних «війни» та «миру».

Осмислення проблеми мілітаризації політики неминуче виявлялося схильним до впливу ідеологічної кон'юнктури. З моменту свого виникнення терміни «мілітаризм» та «мілітаризація» доволі часто використовуються як пропагандистські кліше, засоби інформаційно-психологічної боротьби, що застосовують для дискредитації політичних противників.

Термін «мілітаризм» увійшов у науковий обіг у середині XIX ст. з періоду встановлення у Франції автократичного правління Наполеона III [17]. На той час мілітаризм сприймався як політичний режим, що спирається на військову силу. Однак, невдовзі дослідники дійшли до висновку, що трактування зазначеного явища має бути значно ширшим. Зокрема, більшість дослідників визнавали, що його параметри та форми практичного вираження далеко не завжди збігаються з межами сфери державного управління.

Як правило, зміст терміну трактується як стан авторитарних режимів з невисоким рівнем легітимності, де у зовнішній та внутрішній політиці уряду переважають специфічні методи вирішення суспільних протиріч. Політичні опоненти розглядаються як вороги, а збройні сили використовуються як інструмент у боротьбі з ними. Термін також охоплює діяльність держави по підготовці та веденню загарбницьких війн поза межами власних територій.

Основна складова мілітаризму втілюється в мілітаризації, визначенню сутності якої у науці приділяється значно менше уваги. Як правило, під нею

спочатку розуміли комплекс заходів, покликаних підготувати суспільство до майбутньої війни. При цьому не слід забувати, що перебудови на військовий лад можуть тією чи іншою мірою охоплювати різні сфери суспільного життя: економіку, культуру і побут, освіту, виховання та державну службу. В таких державах особливого значення набуває мілітаризація політичних відносин, основною функцією якої є не стільки прямі військові приготування, скільки пристосування до нових політичних реалій, де боротьба за владу немає абсолютно нічого спільного з демократичними процесами.

Таким чином, під мілітаризацією політики слід розуміти процес цілеспрямованого чи стихійного поширення принципів військового мистецтва, засобів, методів та технологій військового походження у сферу політичних та соціальних відносин.

У контексті розгляду територій, де військові зіткнення не є чимось незвичним, варто розпочати з Південної Азії. З точки зору етнічної приналежності даний регіон багато в чому унікальний. Це один із найскладніших регіонів світу, який складається з багатоетнічних держав, кожна з яких характеризується існуванням кількох груп людей з мовними, регіональними або навіть конфесійними відмінностями. Ці землі характеризуються, в першу чергу, мультикультуралізмом та плюралізмом, що в свою чергу зумовлює наявність постійних протиріч та боротьбу за свою власну ідентичність.

На теренах Південної Азії доволі часто виникали військові конфлікти - від внутрішніх до міжнародних. Індो-пакистанська війна 1971 року стала видатною подією в анналах історії після Другої світової війни, оскільки, це призвело до розпаду Пакистану та утворенню незалежної країни під назвою Бангладеш [85, р. 103-138].

Через доволі високу інтенсивність бойових дій та втрату людських життів у великих масштабах, роль третьої сторони в миротворчому процесі ніколи не розглядалася. Таким чином, у даному регіоні і на цей час тривають військові конфлікти, які беруть свій початок ще в середині минулого століття (наприклад, у північно-східному штаті Індії Нагаленд).

Деякі з конфліктів були придушені внаслідок тривалого застосування сили державами регіону. На цьому тлі варто зробити спробу проаналізувати зв'язки між етнічними конфліктами та мілітаризмом, і констатувати, що мілітаризм як стратегія для припинення етнічних конфліктів дав неоднозначні результати у Південній Азії.

Виникнення численних конфліктів у постколоніальній Південній Азії є відображенням складної міжгрупової взаємодії у багатоетнічних суспільствах. З 18 конфліктів, що сталися за п'ять десятиліть, найбільша кількість відбулася в Індії (десять), потім п'ять у Пакистані та по одному на Шрі-Ланці, в Бангладеш та Бутані [85, р. 126].

В той час, як мілітаризм все більше охоплює суспільства, що ускладнені внутрішніми конфліктами, учасники даних протистоянь використовують його як доктрину, внаслідок чого відносини між етнічними групами неминуче зазнають радикальних змін. Зміна вектору конфлікту, заснована на мілітаристській стратегії, залучає новий набір акторів - бойовиків та урядові сили, які беруть участь вже безпосередньо у бойових діях. Особливістю мілітаризму у Південній Азії є те, що боротьба за владу ведеться одразу декількома етнічними групами, тому що групи меншин – учасників багатьох конфліктів, як правило, сильно розділені.

Докладно мілітарні прояви розглянемо на прикладі Кореїської Народно-Демократична Республіки (КНДР), яка займає особливе місце у світовому та регіональному політичному житті. Це порівняно невелика держава з виключно

своєрідним політичним та суспільним устроєм, який сильно відхилився від історичного народно-демократичного зразку.

Незважаючи на складні для неї зовнішні та внутрішні умови, а також труднощі підтримання стабільності режиму протягом десятиліть, КНДР змогла не лише не зникнути зі світової мапи, а й стати одним із ключових гравців у Північно-Східній Азії — якщо не за могутністю, то за здатністю впливати на порядок денний. Не останню роль у цьому відіграло вміле балансування між регіональними центрами сили та маніпулювання гострими міжнародними проблемами, зокрема, шляхом створення ажіотажу навколо своєї ракетно-ядерної програми.

У північно-корейських умовах провідну роль у всіх державних питаннях, у тому числі зовнішньополітичних, відіграє лідер країни. Структура влади замкнута на особі вождя. Проте, невірно вважати, що у північно-корейському істеблішменті можливі альтернативні незалежні центри сили: є тільки лідер і особи, чия думка може бути в певній мірі впливовою. Ієрархія влади у КНДР існує не як піраміда, в якій кожен із рівнів має самостійність у рамках наявних повноважень, а як система, що відправляє інформацію знизу вгору та рішення зверху вниз.

Істотною особливістю північнокорейської системи організації влади є відсутність в еліті груп, що мають принципово інакше уявлення про належний політичний курс.

По-перше, еліти розуміють, що будь-які розбіжності або будь-яка зміна статусу-кво здатні зруйнувати всю політичну систему, що обернеться втратою не тільки посади, а й потенційно життя всього північнокорейського керівництва. По-друге, режим не буде легітимним і стане вкрай нестабільним, тому роль лідера залишається ключовою і будь-яке зміщення «зсередини» є практично неможливим. По-третє, потенційна опозиція, насамперед — «групи впливу», що спираються на зовнішні сили, були ліквідовані ще в ході чисток 1950-1960 років [78, р. 21-33].

Ядерне питання стало центральним для зовнішньої політики КНДР з початку 1990-х років, коли змінилися глобальні та регіональні умови, які спонукали Пхеньян до пошуку альтернативних відповідей на виклики, що стоять перед ним в галузі військової та економічної безпеки. Ядерна програма залишається одним з основних інструментів Північної Кореї на міжнародній арені протягом десятиліть, що було зумовлено декількома причинами.

По-перше, країні, незважаючи на пов'язані з розвитком ядерної програми технічні труднощі та політичні обмеження, вдалося домогтися істотних успіхів у розвитку ядерної сфери: ці розробки якнайкраще підходили для дипломатичної гри. По-друге, північнокорейські ядерні дослідження з початку 1990-х років стабільно залучали за стіл переговорів наймогутніші держави регіону (насамперед, США, чия увага особливо важлива для Пхеньяна), де КНДР вдавалося виторгувати для себе політичні та економічні вигоди. По-третє, північнокорейське керівництво, швидше за все, вважає ядерні технології легкодоступною для країни «асиметричною відповіддю» як на економічні успіхи Південної Кореї, так і на військову міць США та їх союзників у регіоні. Іншими словами, Пхеньян хоче, щоб з ним спілкувалися на рівних і боялися застосувати щодо нього силу. Ядерні розробки, на їхню думку, є універсальним важелем стримувань і противаг [78, р. 26].

Основне місце у зовнішній політиці КНДР займають США та країни регіону Північно-Східної Азії. Умовно всі їх можна розділити на дві групи: традиційних партнерів (КНР та РФ) та опонентів (США, Республіка Корея, Японія).

Істотними особливостями зовнішньополітичного курсу Пхеньяну є те, що він не прагне зайвого зближення зі своїми партнерами, більше цінуючи власну свободу та можливість балансувати між ними і грати на їхніх протиріччях. Також, незважаючи на гостру риторику щодо США та Японії, КНДР послідовно прагне нормалізації відносин з ними задля забезпечення своїх інтересів [12].

В цьому контексті варто згадати про відносини між Північною Кореєю та Південною Кореєю. Відносини Пхеньяна з Сеулом зараз дуже напружені, що є наслідком малопродуктивних дій з обох сторін. Судячи з усього, керівництво КНДР не бачить можливості покращити міжкореєський клімат, поки при владі на Півдні стоять консерватори. На жаль, наразі між державами немає стабільних каналів зв'язку, а всі спільні проекти згорнуті [66, р. 61-84].

Історія ворожнечі між обома державами почалася в 1950 році. Кореєська війна (1950 - 1953) розглядається відразу у трьох вимірах з точки зору різних груп, які брали участь в бойових діях. Для Північної та Південної Кореї конфлікт був громадянською війною, боротьбою без можливого компромісу між двома конкуруючими поглядами щодо майбутнього Кореї. На півночі була коаліція на чолі з трьома диктаторами — Й. Сталіним, Мао Цзедунем і Кім Ір Сенем, яка була спрямована на створення комуністичної Кореї, однопартійної держави, яка мала б контролювати економічні активи та всі аспекти життя людей. На півдні Республіка Корея мала конституцію західного зразка, християнсько-капіталістичну орієнтацію та підтримку Сполучених Штатів та ООН [13].

Кореєська війна була першим широкомасштабним військовим конфліктом часів «холодної війни», що розгорнулася після закінчення Другої світової війни. Причини, що призвели до виникнення Кореєської війни, яку початково визначають як громадянську, лежать у розколі єдиної Кореї та зовнішньому втручанні. Сторони даного військового конфлікту можна умовно розділити на два блоки: комуністичний та антикомуністичний. До першого відносять Кореєську Народну Армію, НВАК та Радянський Союз, який офіційно не брав участі в бойових діях. Антикомуністичний блок складався із США та 16 військових контингентів країн-членів ООН.

Хронологію Кореєської війни визначають наступним чином: [14]

- Перший етап війни: 25 червня - 14 вересня 1950
- Другий етап війни: 15 вересня - 24 жовтня 1950
- Третій етап війни: 25 жовтня 1950 - 9 липня 1951
- Четвертий етап війни: 10 липня 1951 - 27 липня 1953

Після трьох років кровопролитних боїв стало зрозуміло, що північнокорейській армії не виграти цю війну. Внаслідок посилення переваги антикомуністичної коаліції, Кім Ір Сен був змушений звернутися до політичного керівництва США та запросити переговори. 27 липня 1953 року Командування Об'єднаних Націй уклало перемир'я з Китаєм і Північною Кореєю. Уздовж лінії розмежування, більш відомої як «38-ма паралель», було створено демілітаризовану зону. Важливо те, що умови перемир'я були мовчазно схвалені, але офіційно не підписані урядом Південної Кореї. Тому мир між Північчю та Півднем залишається крихким і на сьогодні [84, р. 19-43].

Питання витоків та формування мілітаризму варто розглянути в історичній ретроспективі. Протистояння двох тоталітарних гегемонів XX століття- СРСР та фашистської Німеччини було лише справою часу, адже це справжнє зіткнення цивілізацій, боротьба ідеологій. Відомо, що обидві держави прагнули світового панування, чому, зокрема, сприяла і політика мілітаризму. Це стало однією з головних причин початку Другої Світової війни у 1939 році.

СРСР та нацистську Німеччину зазвичай вважають повними антиподами. Прихильники гітлерівського режиму майже завжди ставились до комунізму з цілковитою відразою; радикали, схильні виправдовувати або принаймні потурати свавільним арештам і стратам, які відбувались у Радянському Союзі, звично висловлювали жах і обурення, коли такі ж методи управління застосовувались Третім Рейхом. З огляду на це доволі легко провести паралелі між двома авторитарними режимами.

Схожість найочевидніша в таких питаннях: політична техніка, адміністративна практика і психологія правлячого класу. Однією з найважливіших паралелей є те, що в обох державах вся повнота влади належала одній правлячій партії, яка відкрито не визнавала жодних інших політичних організацій.

Істотна різниця полягала лише в тому, що ідеологія нацизму будувалася на етнічній складовій, і це вилилося в антисемітизм та пошуки арійського коріння по всьому світу. Радянська ідеологія не експлуатувала етнічність, натомість, будувалася на моделі інтернаціоналізму.

Є певні паралелі між пропагандою Німеччини та СРСР, оскільки, в обох випадках вона була найголовнішим механізмом державотворення. І це цілком зрозуміло: їхній пропаганді доводилося бути максимально сильною, оскільки, по суті, обидві держави будувалися з нуля, що вимагало зміни картини світу. Вони повністю переписували свою історію, задля того, щоб з минулого можна було вивести сьогодення. Ці дії були необхідними, оскільки, минуле Веймарської Німеччини чи царської Росії суперечило тогочасним реаліям.

Характерною і загальною для пропаганди ХХ століття є обожнювання вождя. Під його керівництвом змінювалось все не лише у теперішньому, а й навіть у минулому. Якщо у А. Гітлера все краще ставало арійським, то у Й. Сталіна у всіх винаходів був радянський прототип, адже недопустимо такій могутній державі у чомусь поступатися.

В контексті порівняння двох тоталітарних наддержав особливу увагу варто звернути на єдиний довоєнний союзницький договір між СРСР та Німеччиною – пакт Молотова-Ріббентропа, що був підписаний у серпні 1939 року [1]. Після німецької окупації Богемії та Моравії в березні 1939 року німці та західні союзники вели переговори, щоб забезпечити зближення з Радянським Союзом.

А. Гітлер і Й. Сталін були ідеологічними ворогами, тому даний договір став неприємною несподіванкою для французького і британського урядів. Дану гіпотезу чудово підтверджує Вінстон Черчилль: «Той факт, що така угода між Берліном і Москвою виявилася можливою, означав провал англійської та французької дипломатії: не вдалося ані спрямувати нацистську агресію проти СРСР, ані зробити Радянський Союз своїм союзником до початку Другої світової війни. Тим не менш, і СРСР не можна назвати таким, що однозначно виграв від пакту, хоча країна отримала додаткові два роки мирного часу і значні додаткові території біля своїх західних кордонів» [73, р. 1-6].

Пакт про ненапад дав німцям і радянським військам значні переваги з точки зору їхніх військових стратегій, а саме: припинення великої війни на сході після поділу Польщі та розмежування сфер впливу у Східній Європі. По суті, цей пакт дозволив німцям уникнути повторення негативного сценарію Першої світової війни з бойовими діями на два фронти, і дозволив СРСР розширити свою владу в країнах Балтії та Фінляндії.

Завдяки особистим листам і публічним виступам лідерів, міністрів закордонних справ, послів, а також статтям і публікаціям істориків стає очевидним, що пакт Молотова-Ріббентропа був більш таємним і значущим, ніж здається. Зі слів історика та дослідника радянсько-німецьких політичних відносин І.Брайляна: «Підготовка до німецько-радянського пакту йшла ще з 1938 року. Тоді Радянський Союз опинився в міжнародній ізоляції. Побачивши після Мюнхенської змови, що Британія та Франція потурають територіальним претензіям Німеччини, СРСР вирішив піти на контакти з Німеччиною»[2].

У той час як відкриті протоколи відображають задуми Радянського Союзу та Німеччини щодо стримування агресії та забезпечення національної безпеки, таємні протоколи розкривають приватні наміри кожної країни. Для Німеччини це означало колективну безпеку проти Західної Європи та гарантований поділ Польщі. З точки

зору СРСР, пакт приніс економічний розвиток завдяки німецьким інвестиціям та посилив вплив у регіоні Балтії. Хоч договір і приніс вигоду обом країнам, їхні ідеологічні розбіжності стали на заваді ефективному союзу, адже мілітаристська політика Німеччини врешті-решт призвела до операції «Барбаросса».

Аналізуючи політику мілітаризму СРСР, варто згадати війну в Афганістані (1979-1989), яку розв'язав Радянський Союз під приводом боротьби проти повстанських груп моджахедів та усунення нелегітимного уряду. У Кремлі розраховували швидко придушити повстання проти прорадянського режиму в Кабулі, але за понад дев'ять років так і не змогли перемогти повстанців-моджахедів. Для СРСР це обернулося загибеллю від 15 до 30 тисяч солдатів, великою політичною поразкою та посиленням внутрішньої політичної кризи. Зрештою Афганська війна стала одним із факторів, які прискорили розпад СРСР.

Прихід до влади М. Горбачова у 1985 році сприяв припиненню конфронтації із Заходом, роззброєнню та відходу радянських військ із Центральної Європи та Афганістану. У підсумку, саме політика останнього Генсека ЦК КПРС поклала край радянському мілітаризму. Але численні звернення до його ідейного досвіду відіграють велику роль у політичному та суспільному житті сучасної Росії. Щоденні підтвердження тому знаходимо і в настроях мас, і в поведінці еліти, і в політиці на державному рівні.

Кінець існування цих держав був різним, нацистська Німеччина була розгромлена, а її території поділені між союзними державами. Радянський Союз проіснував ще майже півстоліття, проте номенклатурна політика завела країну у глухий кут, звідки виходу вже не було. Звісно, це не було єдиною причиною краху найбільшої держави світу, але можна констатувати лише одне: політика авторитаризму та мілітаризація суспільного життя неминуче призводить до розколу та занепаду, а дана доктрина не має нічого спільного із цивілізованим майбутнім.

На прикладі нацистської Німеччини, СРСР, КНДР та декількох інших країн Азійського регіону була розглянута проблематика мілітаризації політики.

На цьому фоні дещо виділяється КНДР, адже не дивлячись на зовнішньополітичний курс, держава все ще продовжує відігравати значну роль на міжнародній арені, хоч і знаходиться в повній ізоляції. Відсутність перевіреної інформації обумовлює певну особливість даної держави, навіть в епоху інформаційних технологій.

Насильство та політика – це тісно взаємопов’язані явища. Насильство було і продовжує залишатися невід’ємним засобом влади при вирішенні нею суспільних проблем. Найважливішою складовою специфіки насильства в соціумі є дуже поширений політичний мотив його дій. Прагнення владних суб’єктів подолати ті або інші конфлікти конструктивними, ненасильницькими методами далеко не завжди виявляється таким, що його можна реалізувати [52].

Дефініція «мілітаризація» має подвійне трактування і значення. По-перше, в традиційному розумінні мілітаризація – це процес підпорядкування суспільного життя потребам ведення збройної боротьби, здатний в результаті призвести до перебудови всього суспільства на військовий лад. По-друге, доцільно вказати на можливість мілітаризації політики, під якою слід розуміти процес цілеспрямованого або стихійного поширення принципів військового мистецтва, засобів, методів і технологій військового походження в сферу зовнішньо- і внутрішньополітичних відносин [43, с. 95-96].

Також новим явищем стала так звана опосередкована війна - міжнародний конфлікт між двома державами, що прагнуть досягнення своїх власних цілей за допомогою військових дій, але не безпосередньо, а використовуючи територію і ресурси третьої країни, під прикриттям внутрішнього конфлікту в цій третій країні. При цьому держави, що офіційно не беруть участь у військових діях, системно

підтримують своїх союзників фінансово, технікою, військовими кадрами (радниками та добровольцями). Як приклад можна розглянути військові дії у Сирії, де так чи інакше є певне зіткнення інтересів РФ та США. Тому сутність явища «мілітаризм» слід розкривати і як ідеологічну доктрину, і як політичний світогляд та спосіб життя, і як трансформацію суспільної свідомості з врахуванням воєнних інтересів.

Підбиваючи підсумки, варто зазначити, що мілітаризму властиві перегони озброєнь, зростання військових витрат бюджету держави, нарощування військової присутності з політичними цілями за кордоном, військове силове втручання в справи інших суверенних держав (як з боку держав-агресорів, так і з боку агресивних військово-політичних блоків), посилення впливу військово-промислового комплексу в економіці країни і її зовнішній і внутрішній політиці, і, частіше, як наслідок всього цього - наростання ознак внутрішньої економічної кризи, що виражається в збагаченні привілейованої військово-політичної еліти країни, а також у виснаженні бюджетних ресурсів самої мілітариської держави, падінні внутрішніх економічних показників, особливо життєвого рівня основної маси населення, відставання держави в області соціальної сфери, особливо в частині загальнодоступної освіти і охорони здоров'я. Мілітарна політика є ідеологією світових автократичних режимів.

2.3. Інституціональна сталість автократії: на прикладі КНР

Китайська Народна Республіка - це соціалістична держава у Східній Азії, яка займає територію 9 598 962 км² та є другою найбільш густонаселеною країною світу, де проживають 1,4 млрд громадян. Китай є одним із засновників ООН та першою країною, яка підписала Статут ООН. Крім того, Китай є одним із п'яти постійних членів Ради Безпеки ООН, на якому, як відомо, лежить головна

відповідальність за підтримку міжнародного миру та безпеки. Також КНР є однією з п'яти держав, що мають особливе право голосу, так зване «право вето». Тобто, Китай має повноваження в односторонньому порядку блокувати ухвалення рішень або резолюції.

На сьогоднішній день прагнення Китаю відігравати провідну роль в Азії ґрунтується на історичному статусі держави в регіоні. Країни Східної Азії занепокоєні тим, що КНР може мати експансіоністську мету - відновити нову версію системи підпорядкування у Східній Азії. Останніми роками Китай ретельно створював імідж сильної нації за допомогою різних гучних проєктів, таких як Олімпійські ігри в Пекіні, Шанхайська виставка та ініціатива «Один пояс, один шлях» [89].

Внаслідок посилення Китаю конфігурація структури міжнародної системи суттєво наблизилася до біполярності. США вже не можна однозначно назвати світовим центром хоча б тому, що на Китай припадає п'ята частина світової економіки, держава має чітко розрахований на десятиліття ідеологічний проєкт та значний вплив у Азійському регіоні [29].

Біполярні системи є доволі нестабільними та провокують масштабні конфлікти між полюсами. Це відбувається через сильну дію механізму дилеми безпеки, а також через те, що приблизна силова рівновага підштовхує схильних до ризику політиків до прийняття рішень, які призводять до загострення [45].

Сучасний політичний режим Піднебесної можна назвати новою формою китайського авторитаризму, який кидає виклик ідеалам ліберальної демократії, включаючи індивідуальні свободи, верховенство права, прозорість і підзвітність. Китай досягнув значного прогресу в реалізації своїх цілей, але також зіткнувся зі значними труднощами та новими викликами від зовнішніх акторів міждержавних відносин.

Новітню китайську політичну систему можна охарактеризувати як «соціалізм з китайськими характеристиками для нової ери». Важливо зауважити, що дана система в певній мірі є похідною від наукового соціалізму Ф.Енгельса та К.Маркса.

Дослідники даного соціалістичного вчення одностайно сходяться на думці: «Заснований К. Марксом і Ф. Енгельсом у 1840-х роках науковий соціалізм — це наука, яка досліджує природу, умови та загальну мету визвольного руху пролетаріату. Він головним чином пропонує усунути приватну власність і прийняти державну власність, рішуче підвищити продуктивність, створити загальне суспільне матеріальне багатство, запровадити планову економіку та позбутися комерційного виробництва та обміну, що включає гроші» [44, р. 6-8].

Звісно, вчення К. Маркса та Ф. Енгельса мають опосередкований вплив на сучасну політичну модель КНР, адже наразі є очевидним той факт, що науковий соціалізм був утопічним вченням ще на момент свого заснування. Зі спільного можна виділити наступне: вплив правлячої партії на всі сфери життя суспільства, зміцнення державних підприємств, запровадження п'ятирічних планів та збільшення державної власності. Відмінних рис набагато більше, серед яких можна виділити основні: відкриття власного ринку для іноземних інвестицій, модернізація армії та відсутність заборони багатопартійності.

На сучасному етапі значний вплив в ідеологічному вимірі КНР має внутрішньополітичний курс Сі Цзіньпіна. Концепція глави держави стосовно соціалізму з китайськими характеристиками нової ери, яку часто називають «Думкою Сі Цзіньпіна» – це сукупність ідей, сформованих лідером. Вперше про це офіційно згадувалося на 19-му Національному конгресі Комуністичної партії Китаю в 2017 році, в якому доктрину було включено до Конституції КНР [39]. Доволі поширеною є думка, що Сі Цзіньпін та його найвище керівництво розробляють плани глобального переважання на основі швидко зростаючої економічної могутності. Ідеологічний вимір цих намірів – це спеціалізоване

поєднання марксизму-ленінізму в поєднанні з історичними претензіями Китаю на світове панування.

Американські дослідники Дарон Аджемоглу і Джеймс Робінсон в термінах про державу як Левіафана (за Т. Гоббсом) характеризують співвідношення китайського суспільства і автократичного режиму: «китайське суспільство «бачить жахливе обличчя Левіятана та страждає від домінування від рук держави і тих, кому в ній належить влада. Визначальною рисою Деспотичного Левіятана є не те, що він гнобить і нищить своїх громадян, а те, що він не дає суспільству і пересічним людям визначати як використовувати владу і ресурси. Деспотизм китайської влади – не в тому, що вона відправляє громадян у виправні табори. Вона робить це тому, що може так чинити, бо вона не стримувана суспільством і не відповідальна перед ним» [38, с. 31]

Упродовж більшої частини періоду після смерті китайського революційного лідера Мао Цзедуна в 1976 році лідери Китаю зосереджувалися переважно на консолідації влади та зміцненні своєї авторитарної політичної моделі всередині країни [81, р. 219-235]. Протягом значного періоду часу КНР не сприймали як новий виклик для усталеного світового порядку, не звертаючи особливої уваги на зародження «китайського економічного дива». Для тогочасного світу модель Китаю представляла два чітких виклики: по-перше, ставлення до власних громадян і придушення особистих прав і свобод, по-друге, консервативну політичну модель, яка включала можливість для транснаціональних компаній заходити на власний ринок.

Факторів, що зумовлювали втілення в життя економічного дива було досить багато, але окремо варто виділити реформу «технології в обмін на ринок», яка передбачала відкриття частини вітчизняного ринку для транснаціональних корпорацій в обмін на передачу Китаю зарубіжних технологій. Західні корпорації

поспішили скористатися вкрай низькою вартістю робочої сили та масово облаштували в Піднебесній свої виробництва, а згодом і науково-дослідні центри.

На сучасному етапі Китай є зразком успішного економічного розвитку. Щорічний приріст ВВП у країні з 90-х років постійно перевищував 8% аж до 2010-х років, і за оцінками, в 2019 році цей показник хоч і дещо знизився, але все одно перевищив 6% [48, с. 111-123]. Цей стійкий економічний бум призвів до історично безпрецедентного зростання багатства і рівня життя в країні.

Часто успіх Китаю порівнюють з іншими Південно-азійськими країнами, такими як Японія, Південна Корея і Тайвань. Саме тут була запозичена так звана азійська модель розвитку. Суттю даної моделі є: капіталізація підприємств при низькому рівні заробітної плати, орієнтація на експорт, а також вливання величезних інвестицій, фінансова підтримка підприємств і суворий контроль з боку держави. Саме така модель розвитку сприяла швидкому зростанню економіки Китаю.

Високі темпи економічного розвитку КНР зумовлені, безсумнівно, кількісними факторами (висока чисельність населення, велика територія, багаті природні ресурси). Важливу роль відіграє економічна і соціально-політична система китайського суспільства. Згідно з Конституцією, КНР є соціалістичною державою, проте близько 70% ВВП країни забезпечується приватними підприємствами [41, с. 96-110]. Економічна система КНР своєрідна тим, що являє собою ринкові відносини під контролем комуністичної партії.

Остаточне зміцнення позицій та закріплення КНР у статусі одного з основних геополітичних акторів на міжнародній арені можна спостерігати у період глобальної фінансової кризи 2008 року. Внаслідок зростання економічного впливу в поєднанні з успіхом Олімпіади 2008 року у правлячого класу з'явилася впевненість у правильності власного шляху розвитку Китаю. Ця впевненість також

була зміцнена недоліками, виявленими в системі США під час тієї ж фінансової кризи.

Швидкий розвиток економіки Китаю призвів до тісної економічної співпраці КНР із зовнішнім світом, перш за все із США. Американський ринок в даний час поглинає приблизно 20% китайського експорту, будучи основним споживачем китайської електроніки, чорних металів, продукції машинобудування та одягу. Ріст економічної взаємозалежності, тим не менш, не виключає наявності політичних протиріч між двома країнами. І хоча в листопаді 2009 року під час свого візиту до Пекіна президент США Барак Обама висунув ідею про формування «великої двійки» (G2) – американо-китайського стратегічного партнерства з вирішення глобальних міжнародних проблем, в Китаї до цієї пропозиції поставилися з обережністю [48, с. 120].

В якості висновку варто зазначити: партійна стратегія Ден Сяопіна реформування країни вивела її з глибокої кризи і менш ніж за півстоліття зробила Китай здатним визначити лише США єдиним геополітичним противником. Один із найважливіших «секретів» успішного проведення модернізації країни – довгострокове планування стратегії розвитку. Станом на сьогодні держава має чіткий план розвитку країни до 2050 року.

Комуністична партія є правлячою політичною партією сучасного Китаю. КПК зберігає політичну монополію з моменту заснування Мао Цзедуном Народної Республіки в 1949 році, і саме за часів розширення впливу партії відбувалося швидке економічне зростання країни та її піднесення як світової держави. Декілька десятиліть швидкого зростання створили процвітаюче суспільство, патріотизм і народну підтримку. КПК давно відмовилася від марксистської мрії про комуністичну утопію, хоча лідери Китаю зробили економічну модернізацію своїм ключовим завданням з кінця 1970-х років, вони ніколи не дозволяли зазіхати економічній реформі монополії партії на політичну владу.

Згідно з класифікацією М. Дюверже, КПК відносять до масових партій, тобто таких, що орієнтовані на політичне виховання мас і формування еліт, які вийшли з народу. Також партіям даного типу властива складна ієрархічна структура підпорядкування первинних організацій і громіздка система управління. Дані партії мають складну внутрішню структуру - широку систему партійних організацій, фіксоване членство, а задля мобілізації широких мас спираються, як правило, на певну ідеологію. Масовими партіями, наприклад, є європейські партії соціалістичної орієнтації.

Дюверже виділив також два різновиди масових партій, що виникли в XX столітті: партії комуністичної та фашистської орієнтації, для яких, в цілому, властиві більш розвинена централізація (в порівнянні з соціалістичними партіями), ієрархічна система вертикальних зв'язків, що виключає можливість виділення фракцій і забезпечує беззаперечну дисципліну в лавах партії, а також опора на жорсткі тоталітарні доктрини [67, р. 7-9].

Загалом, в даній типології також вирізняють кадрові партії. За М. Дюверже: «Кадрові партії виникали тоді, коли виборче право ще було обмеженим. У замкнутому політичному просторі кадрові партії були засобом вираження політичних інтересів панівних класів, перш за все буржуазії. Діяльність їх була націлена на перемогу на виборах. Для цього вони прагнули не до збільшення своїх рядів, а до об'єднання еліт, які могли б впливати на виборців» [67, р. 12-13].

У контексті дослідження основних форм партійних систем також варто зауважити на класифікацію італійського політолога Д. Сарторі. У своїй роботі «Партії та партійні системи» автор пропонує оригінальну семиступеневу класифікацію партійних систем, засновану на принципі «суперництва партій» - конкурентоспроможності, тобто можливості й необхідності включення тієї або іншої партії до партійної системи.

Класифікація партійних систем, за Д. Сарторі, містить у собі сім основних різновидів: [72]

- систему з однією партією (КНР, КНДР);
- систему з партією-гегемоном (Мексика);
- систему з переважною партією (Японія, Індія);
- двопартійну систему (США, Велика Британія);
- систему помірного (обмеженого) плюралізму (Бельгія);
- систему крайнього (поляризованого) плюралізму (Італія);
- атомізовану систему (Малайзія)

Наразі, окрім КПК, в КНР функціонують ще 8 політичних партій, хоча на практиці їхні функції зводяться до консультативної та соціологічної. Згадані партії мають такі назви:

- Китайська демократична ліга;
- Китайська національна демократична асоціація будівництва;
- Товариство Цзюсан;
- Революційний комітет китайського Гоміньдану;
- Селянсько-робітнича демократична партія Китаю;
- Китайська асоціація сприяння демократії;
- Китайська вечірка Чжи Гун;
- Ліга демократичного самоврядування Тайваню.

Як зазначають дослідники китайської партіології: «Лідери цих партій, від генерального секретаря до членів центральних комітетів, не можуть бути обрані самими партіями, а обираються Комуністичною партією» [30].

У Китаї жодна з незначних політичних партій відкрито не виступала проти правлячої партії та не наполягала на суттєвих політичних реформах. Посадовці від незначних партій можуть допомагати у формуванні національної політики, хоча це здебільшого обмежується консультативною роллю – дослідженням, внесенням пропозицій і наданням порад.

Чиновникам нижчого рангу часто доводиться виконувати чорну роботу в обмін на право брати участь у китайській політиці. Наприклад, починаючи з 1990 року вісьмом другорядним партіям було доручено проводити опитування з усіх видів питань, від будівництва залізниць на крайньому заході Китаю до зон вільної торгівлі в Шанхаї [64].

У контексті дослідження китайського автократичного режиму доцільно розглянути інститут опозиції, який має бути базовим у політичному середовищі будь-якої сучасної розвиненої держави.

Опозиція- це протиставлення одних поглядів чи дій у політиці іншим. Як правило, це партія або група, що виступає врозріз з думкою більшості або з панівною думкою і висуває альтернативну політику, інший спосіб вирішення проблем. Політична опозиція є необхідним елементом політичної системи, що сприяє її ефективному функціонуванню. Головним призначенням опозиції є, передусім, контроль за діями чинної влади.

До базових функцій опозиції відносяться: [6]

- аналіз і критика ідей і політики влади, а також поглядів і дій інших суб'єктів політичного життя; корекція базового політичного курсу;

- розробка і висунення альтернативних програм і інших проєктів розвитку суспільства, іншого політичного курсу і конкретних дій у сфері економічної, соціальної, культурної чи міжнародної політики;

- забезпечення ротації політичної еліти, підготовка і висування політичних діячів, нових політичних лідерів.

КПК вже більше двох десятиліть не стикається з дієвою опозицією. Наразі, останнім активним волевиявленням народу, що вилився у протестний рух були демонстрації на площі Тяньаньмень у 1989 році. Насамперед, вимоги протестувальників залежали від соціального статусу населення. Студенти виступали за подальшу лібералізацію політичного курсу. Робітники замість невизначеності хотіли стабільності, вважали, що реформи в Китаї зайшли занадто далеко, натомість висока інфляція, яка виникла в результаті реформ та безробіття, стали загрозливими. Інтелігенція виступала проти корупції та тоталітаризму, вимагала рішучого продовження реформ.

Розглядаючи демонстрації протестувальників на площі як небезпеку для режиму, китайські комуністичні лідери відіграли важливу роль в подальших подіях на площі Тяньаньмень, адже їхні рішення щодо реформ викликали у багатьох китайців протестні настрої.

У 1980-х роках найвпливовішим і найвищим керівником китайського режиму був Ден Сяопін, який обіймав посаду голови Центральної військової комісії. Ден Сяопін прийшов до влади після смерті Мао Цзедуна. Безумовно, за його керівництва було здійснено низку реформ в галузях економіки, освіти, сільському господарстві та ВПК [90].

Проте, деякі рішення, зокрема, захист легітимності КПК за допомогою сильного політичного контролю, стали каталізатором суспільної недовіри та призвели до майнової нерівності у китайському суспільстві. За часів Ден Сяопіна держава здійснювала перехід від контрольованої економіки до ринково орієнтованої, що призвело до зростання вартості життя, безробіття і корупції. Китайський вчений Пітер Лі резюмував цю історичну подію так: «протистояння на

площі Тяньаньмень можна розглядати як конфлікт між старим і новим, між Китаєм і Заходом, між прихильниками Чотирьох кардинальних принципів Ден Сяопіна і практиками буржуазного лібералізму, а також між авторитарними цінностями старого порядку та індивідуалізмом молодих»[90].

В кінцевому результаті, як і прийнято в авторитарному середовищі, все завершилося силовим розгоном демонстрантів із застосуванням армійських підрозділів, в результаті чого загинули сотні протестувальників [31].

Будь-який автократичний режим задля своєї стійкості та легітимності може вдаватися до силових методів, навіть якщо це стосується своїх громадян. Події на площі Тяньаньмень яскраво продемонстрували, що політична еліта КНР може знищувати молодь як прогресивну складову суспільства, яка становить загрозу для політичної системи.

Для партійної системи Китаю характерна спадковість у владі та консолідація контролю над правлячою партією, що потужно демонструє новий китайський лідер Сі Цзіньпін з моменту приходу до влади в 2012 році. Деякі експерти називають його найвпливовішим китайським лідером після Мао Цзедуна, і на це є ряд причин. Відстоюючи бачення «омолодження» Китаю, тобто неминуче возз'єднання з Тайванем, нинішній очільник держави дотримується наполегливої зовнішньополітичної стратегії, що посилює напруженість у відносинах зі Сполученими Штатами та їхніми союзниками. Його ідеї, зокрема щодо боротьби з корупцією та скорочення рівня бідності, користуються широкою підтримкою серед населення, натомість на сьогодні перед партією постали доволі серйозні проблеми, які включають уповільнення економічного зростання, пандемію COVID-19 та кліматичну кризу [32].

У контексті сучасних викликів для КНР необхідно розглянути епідемію коронавірусу. COVID-19 продовжує чинити великий вплив на економіку держави.

Китай контролював пандемію, що сприяло його швидкому економічному відновленню, оскільки він випереджав інші великі економіки у 2020 році. Але у 2021 році нові хвилі інфекції спричинили потрясіння, починаючи з економічно слабозвинених регіонів, зокрема Внутрішньої Монголії та Ганьсу, до економічних центрів країни, таких як Пекін та Шанхай. Китай дотримується політики знищення вірусу COVID-19, а громадська думка виступає проти так званої моделі «жити з вірусом», якої дотримуються західні країни [33].

В країні діяла політика «нульового ковіду», що передбачала перманентний локдаун, в якому Китай перебував три роки. Спочатку це допомогло країні першою у світі відновити темпи зростання економіки. Однак, надалі, за перших ознак нової хвилі коронавірусу влада запроваджувала жорсткий карантин, що частково підривало споживання, торгівлю та туризм. Тоді як соціальне невдоволення зростало.

Наприкінці листопада 2022 року в містах по всьому Китаю спалахнули протести на тлі зростання гніву з приводу суворого підходу президента Сі Цзіньпіна до нульової боротьби з пандемією. Тотальна цензура та авторитарна політика сприяла тому, що головним символом протесту став чистий аркуш паперу як символ усього, що демонстранти хочуть сказати, але не можуть. Вперше, за досить довгий час, протести дійсно підштовхнули владу до рішучих кроків.

Зокрема, американські професори Тайсу Джан та Ян Лонг висловлюють цікаве припущення: «протести могли стати політичним кроком, зменшивши провину уряду, якщо країна постраждає від хвилі смертей, пов'язаних із COVID, натомість місцеві органи влади, які перебували під величезним тиском як для контролю над COVID-19, так і для підтримки економічного зростання, могли використати протести як розмінну монету проти центрального уряду, вимагаючи зміни політики» [34].

Нещодавно було прийнято рішення відмінити трирічний локдаун, знову відкрити кордони, а також пом'якшити обмеження для бізнесу та інвестицій. Безсумнівно, дана ідея користується підтримкою серед населення та має на меті зміцнити економічну складову країни.

Важливим чинником посилення впливу КПК та подальшого зосередження влади в особі Сі Цзіньпіна, безумовно, став XX з'їзд правлячої Комуністичної партії, що відбувся у жовтні 2022 року. Минулорічний з'їзд став без перебільшення історичним, не лише у питанні безпрецедентного переобрання генерального секретаря Сі Цзіньпіна на третій термін (вперше з часів Мао Цзедуна), але й в окресленні майбутньої ролі Китаю у світі, який перебуває у процесі трансформації системи міжнародних відносин.

Китайська Народна Республіка за правління Сі Цзіньпіна остаточно відійшла від періоду «відкритості» Ден Сяопіна та готується сформулювати новий етап в історії становлення китайської партії та держави. Зокрема, було прийнято ряд важливих рішень, серед яких: [15]

- переобрання чинного глави держави на третій термін;
- затвердження офіційний план розвитку Китаю до 2035 року;
- посилення національної безпеки, створення нової правової системи;
- акцент на націоналізм у зовнішній політиці з урахуванням наростаючого суперництва із США та загострення ситуації навколо Тайваню;
- сприяння урбанізації та впровадження модернізації сільського господарства;
- опора на власні сили у сфері технологій з форсованим імпортозаміщенням;

За словами офіційних осіб у Пекіні, першопричинами сьогоденних глобальних потрясінь у світі є: «дефіцит миру, дефіцит розвитку, дефіцит безпеки та дефіцит управління». Серед них пандемія коронавірусу та війна в Україні є

найважливішими факторами, що впливають на розвиток міжнародних відносин, а також реальними викликами, з якими доводиться стикатися Китаю [15].

Політичне керівництво КНР вважає, що поточні потрясіння в міжнародних відносинах, з одного боку, погіршили умови для розвитку Китаю, але, з іншого боку, надали країні можливості для подальшої участі в глобальному управлінні. Щоб підвищити роль Китаю, необхідно й надалі сприяти багатопolarity світу та встановленню нового типу міжнародних відносин. Це включає розширення впливу таких міжнародних організацій як БРІКС та ШОС. У той же час Китай також повинен активно брати участь у розробці справедливих правил глобальної безпеки.

Щодо правил глобальної безпеки, як зазначалося вище, згідно зі статутем Радбезу ООН на Китай покладено головну відповідальність за підтримку миру та міжнародної безпеки. У цьому контексті варто згадати так званий «мирний план» Китаю щодо закінчення українсько-російської війни. Зазначаємо, що китайський план тісно пов'язаний з двома геополітичними подіями. 22 лютого міністр закордонних справ КНР зустрівся у Москві з В.Путіним та С.Лавровим. За повідомленнями світових ЗМІ, зустріч пройшла у форматі обговорення готовності обох сторін підтримувати розвиток нового типу двосторонніх відносин, незалежно від того, як зміниться міжнародний клімат. Вже після реакції України та Заходу, 28 лютого близький соратник очільника кремля О.Лукашенко розпочав триденний візит у Пекін нібито для «розвитку всебічного співробітництва» Китаю з Білорусією [3].

Російське вторгнення в Україну стало занадто різким кроком у стратегії Китаю проти США, адже створює кризу великих масштабів, до якої Пекін в деяких аспектах не був готовий. Зокрема, війна поляризувала суспільства та політичні сили у багатьох країнах, змушуючи їх ставати на чийсь бік, а також посилюючи антиурядові настрої через ідеологічну близькість КНР з Росією [36].

Мирний план складається з 12 положень та є умовним елементом дипломатії. Загальні положення щодо припинення вогню, обміну полонених та відновлення мирних переговорів ніяк не враховують територіальні та безпекові інтереси української сторони. Загалом, даний план неможливо реалізувати в нинішніх умовах. Натомість, це просто дипломатична гра, спрямована на те, щоб сформувати позитивний імідж Китаю, який себе позиціонує як відповідальна держава та глобальний гравець.

26 квітня 2023 року Президент України В.Зеленський провів першу від початку повномасштабного вторгнення РФ телефонну розмову з лідером Китаю Сі Цзіньпінем. Підсумком стало рішення Китаю направити спеціального представника до України з метою переговорів щодо врегулювання ситуації. Таким чином, Пекін виявив зацікавленість у тому, щоб стати одним з основних учасників мирного процесу.

Як і у будь-якого автократичного режиму, основною опорою та запорукою стабільності держави є сильна армія. Народно- визвольна армія Китаю займає друге місце у світі по боєздатності, перше по кількості особового складу та має величезний бюджет, який становив 207 млрд доларів станом на 2021 рік. Армія оснащена надсучасною зброєю у великій кількості, служба на благо батьківщини високо цінується у китайському суспільстві. Також уваги заслуговує той факт, що КНР має третій ядерний потенціал на планеті, тому мілітаристська політика є яскраво вираженою на міжнародній арені [35].

Завершення холодної війни та поступова глобалізація призвели до раптового переміщення уваги від збройних сил до розвиненого індустріального світу. Це зрушення призвело до того, що деякі країни відійшли від підготовки до великого конфлікту, натомість першочерговими стали наступні питання: вирішення нетрадиційних викликів безпеці, включаючи транснаціональні загрози, екологічні катастрофи, гуманітарні кризи та виклики з боку недержавних акторів.

Китай позиціонує свою військову політику як суто оборонну, яка слугує лише для захисту законних суверенних інтересів Китаю. Національна військова стратегія має назву «активна оборона» - концепція, яка визначає способи, за допомогою яких КНР може захистити свої інтереси і здобути перемогу над супротивником, який переважає його у військовому відношенні. Ця стратегія передбачає використання наступальних оперативних і тактичних підходів, і НВАК продовжує розвивати потенціал для проведення наступальних операцій у різних військових умовах.

Після десятиліть модернізації, постійного збільшення оборонного бюджету та інших заходів, що сприяють військово-технічному прогресу, НВАК перетворилася на грізну регіональну військову силу зі зростаючими можливостями проєктування сили. Збройні сили Китаю вдосконалюють свої можливості в усіх сферах ведення війни, перевершують можливості інших регіональних збройних сил у багатьох аспектах та навіть, де в чому нівелюють військові переваги США. Ракетні сили Китаю, зокрема, можуть поставити під загрозу велику кількість цілей в регіоні, в тому числі бази США і союзників.

Однак, НВАК стикається зі значними проблемами і обмеженнями, включаючи брак бойового досвіду, недостатню підготовку до реалістичних бойових сценаріїв, обмежену здатність проводити спільні операції, обмежені експедиційні можливості, нову і значною мірою неперевірену організаційну структуру, а також залежність від іноземних постачальників певного військового обладнання і матеріалів [62].

Військові стратеги КНР розглядають Сполучені Штати як одного з найімовірніших військових супротивників Китаю. Історично склалося так, що в офіційних заявах КНР про це рідко говорилося прямо, а офіційні особи часто публічно відкидали думку про те, що Китай є стратегічним конкурентом або супротивником США. Проте, останніми роками лідери НВАК і пов'язані з армією ЗМІ все частіше посиляються на Сполучені Штати як координаційний центр зусиль

Китаю з військової модернізації і ймовірного супротивника, використовуючи позначення, зокрема, «сильного ворога» [63, р. 23-25].

Китайські лідери занепокоєні тим, що Сполучені Штати можуть спробувати втрутитися в конфлікт між Китаєм і Тайванем, який назріває вже декілька останніх років. Очевидно, візит американської політикині Ненсі Пелосі до Тайваню 2 серпня 2022, був критично сприйнятий політичною елітою КНР. За словами спікерки Палати представників Конгресу США, метою даного візиту стало вираження підтримки демократичному уряду Тайваню та просування спільних інтересів щодо вільного та відкритого Індійсько-Тихоокеанського регіону. Цікаво, що Білий Дім офіційно не підтримував візит [37].

Політичні еліти Піднебесної прекрасно розуміють, що США є договірним союзником трьох країн, з якими Китай має морські суперечки - Японії, Філіппін і Південної Кореї, а також головним оборонним партнером Тайваню. Тому ключовим моментом у китайському оборонному плануванні є підготовка до того, що Сполучені Штати прийдуть на допомогу цим або іншим партнерам у разі конфлікту з Китаєм.

Отже, резюмуючи вище зазначене щодо реального стану справ у Китайській народній республіці на даний період часу, варто підвести підсумки відносно подальшого функціонування автократичного режиму правління та зовнішньої політики держави на міжнародній арені.

По- перше, абсолютно всі владні структури повністю підзвітні КПК, що зумовлює, з одного боку, узурпацію державного апарату та відсутність будь-яких проявів незгоди та інакомислення, а з іншого, вся партійна система функціонує як один механізм задля виконання поставлених задач.

По- друге, китайський очільник Сі Цзіньпін зосередив всю повноту влади, що його стали порівнювати з Мао Цзедун. До осіннього з'їзду 70-річний лідер

остаточно звільнив партійну верхівку від потенційних суперників, розставив на всі ключові посади давніх соратників, і був обраний на безпрецедентний для китайських керівників третій п'ятирічний термін із перспективою залишитися згодом і на четвертий.

По- третє, економіка держави дещо сповільнить темпи розвитку, але ВВП все ж буде рости незначними темпами, адже на Китай припадає близько 20% світової економіки. Економічне зближення з РФ, яке було проголошено в кінці 2021 року, в багатьох сферах стане не вигідним для Китаю, тому з плином часу цей курс зазнає суттєвого переформатування.

По-четверте, на міжнародній арені дещо посилюється конфронтація із США, зокрема, через Тайванське питання.

ВИСНОВКИ

Визначення автократичних режимів як фасадних демократій акцентує їх відмінність від демократичних режимів. Проте такий підхід заважає зрозуміти – чим є автократичні режими, на чому базується їх існування. Легко назвати інститути, на базі яких функціонує демократичний режим: парламентаризм, вибори, розподіл влади тощо. Стосовно автократичних режимів такого однозначного переліку немає.

Дослідження автократичних режимів є актуальним, оскільки розуміння внутрішніх механізмів їх існування, прийняття рішень та передача влади допомагає краще прогнозувати їх дії та напрямки трансформації, а відтак, вибудовувати відповідні відносини.

У звіті про свободу за 2022 рік від організації Freedom House йдеться про те, що рівень глобальної свободи знижується вже 17-й рік поспіль. За оцінками експертів, боротьба за демократію може наближатися до переломного моменту, оскільки розрив між кількістю країн, в яких відбулося загальне зростання політичних прав і громадянських свобод, і тими, де даний показник знизився, у 2022 році був найменшим за останні два десятиліття. Цього року 34 країни продемонстрували прогрес, тоді як лише 35 зазнали регресу – це найменша кількість країн, зафіксована з початку негативної тенденції занепаду демократії. Зростанню сприяли конкурентні вибори та послаблення пов'язаних з пандемією обмежень, які непропорційно вплинули на свободу зібрань та пересування [7].

Згідно з метою бакалаврської роботи було проведено дослідження варіативів автократичних політичних режимів, їх концептуалізації, сутності, специфіки, типологізації та функціонування в сучасних реаліях. Відповідно до

сформульованих мети та завдань дослідження одержано низку висновків (результатів).

Досліджено понятійно-категоріальний апарат наукової розробки автократій. Розгляд даного питання як важливого аспекту функціонування політичних відносин зумовив необхідність застосування системного, діалектичного, інституційного, порівняльного та історичного підходів.

Системний методологічний підхід дозволив розкрити автократичний політичний режим як суто системну цілісну аналітичну категорію, що потребує широких причинно-наслідкових зв'язків з іншими категоріями та поняттями, зокрема такими як «опозиція», «політичний розвиток», «політика мілітаризму» та ін.

Історичний підхід полягав у можливості розгляду проявів автократії у послідовному часовому розвитку, а також закономірному виокремленні різних історичних типів автократичних режимів, від ранньої пострадянської епохи до сучасного соціалістичного Китаю.

Порівняльний метод був використаний задля проведення аналогій між мілітарними наддержавами XX століття: СРСР та нацистською Німеччиною.

Інституційний підхід наблизив дослідження впливу автократичних інституцій на формування соціальних структур та поведінки людей. Зроблена акцентація інституційного впливу на стабільність і зміну політичних систем, формування і підтримку певних норм, цінностей та розподілу ресурсів.

В якості методів дослідження в роботі також використовувалися: методи поєднання логічного та історичного, метод класифікації та типологізації, методи порівнянь та аналогій, метод аналізу та синтезу тощо.

Джерельна та літературна бази дослідження включають джерела українською та англійською мовами.

На основі аналізу окремих країн регіону Східної та Центральної Азії, зокрема КНР, КНДР та Республіки Казахстан, а також Євразійського континенту, а саме: Російської Федерації та Республіки Білорусь можемо зазначити, що автократичний режим, як правило, не має нічого спільного з правовою державою чи суспільством. Його визначають як індивідуальний прояв особистої влади однієї особи або обмеженого кола осіб, що займають верхні позиції в ієрархії правлячої політичної еліти. Заявляти про відсутність такої еліти є некоректним, оскільки державотворчі процеси не можуть бути організовані лише однією особою, навіть, якщо ця особа є дуже впливовим, авторитетним та харизматичним лідером.

Авторитарний стиль управління формується та є похідним з особистих якостей лідера-автократів та його найближчого оточення, яке формує всі суспільні процеси в державі відповідно до власних поглядів і мети. За такого стилю створюється апарат управління та державний механізм, основним завданням якого є утримання особистої влади та придушення будь-якої соціальної непокори чи протесту. Це є спільною характеристикою всіх автократичних режимів. Дані режими мають свою специфіку та особливості у кожному окремому регіоні та державі:

- **Політика автократії в КНР** відіграє важливу роль у збереженні стабільності та збільшенні економічного потенціалу країни. Однак, даний політичний режим напряду залежить від суворого контролю над населенням, що дозволяє уряду Китаю маніпулювати суспільством та використовувати всі важелі впливу для забезпечення стабільності та збереження влади.

Одночасно, політика автократії в КНР, спрямована на економічний розвиток країни, дозволила Китаю стати однією з найбільш впливових економічних держав

у світі. Це стало можливим за рахунок великих інвестицій в інфраструктуру, науково-технічний прогрес та приватизацію окремих галузей економіки. Підсумовуючи економічну складову розвитку держави, варто виділити кілька головних чинників успіху. Першочергово, це міжнародна торгівля, адже Китай є одним з найбільших світових експортерів та імпортерів товарів і послуг. Уряд активно проводить політику відкритості, що дозволяє китайським компаніям розширювати свій бізнес та налагоджувати нові торгівельні зв'язки з іншими країнами. Характерною рисою китайської економіки є приватизація певних економічних галузей, яка була проведена ще наприкінці минулого століття, що сприяло зростанню конкурентоспроможності китайських компаній на світовому ринку. Також уваги заслуговує капіталовкладення у розвиток інфраструктури, включаючи будівництво швидкісних залізниць, мостів та тунелів, що дозволяє сприяти економічному розвитку країни.

КНР веде активну політику зовнішніх відносин, зокрема з країнами Азії, Африки та Латинської Америки. Китай знаходиться в центрі глобального розвитку та є важливим партнером для багатьох держав у світі. Зовнішня політика базується на китайській доктрині миру, яка передбачає підтримку миру та стабільності на світовій арені. Основні принципи зовнішньої політики Китаю включають: нейтралітет (прагнення залишатися нейтральним у конфліктах між іншими країнами) та територіальний суверенітет (є недоторканим, і прагне зберегти контроль над островами в Східно-Китайському морі та на Тайвані)

Однією з найбільш відомих зовнішньополітичних ініціатив Китаю є «Один пояс, один шлях», яка передбачає створення міжнародних транспортних інфраструктурних проєктів та розвиток торгівлі з країнами Азії, Європи та Африки.

Одночасно можемо констатувати, що на міжнародній арені зростає напруженість між КНР та США, зокрема через Тайванське питання та війну в Україні. Наприкінці 2021 року було оголошено про економічне зближення з Росією,

проте зараз у багатьох галузях це може стати не вигідним для Китаю, тому з часом такий курс може зазнати значних змін. Авторитарний режим КНР на сучасному етапі є міцним та непохитним.

- **КНДР** є однією з останніх тоталітарних держав у світі, де партія та її лідери контролюють усі аспекти життя громадян. Режим, що очолюється Кім Чен Ином, відомий своєю агресивною ізоляціоністською політикою та суворим контролем над населенням. Відсутність свободи слова та прав людини є серйозними проблемами для громадян. Уряд використовує різноманітні інструменти, включаючи примусову пропаганду та репресії, щоб забезпечити свою владу та підтримку режиму.

Незважаючи на міжнародний тиск та санкції, КНДР продовжує здійснювати ядерні та ракетні випробування, що спричиняє загрозу стабільності у Південно-Східній Азії та навколишніх регіонах. Крім того, відносини із США та Південною Кореєю залишаються напруженими, особливо через програму ядерної зброї КНДР та її науково-технічний потенціал.

З іншого погляду, економіка КНДР продовжує бути дуже вразливою та залежною від зовнішньої допомоги та інвестицій. Уряд КНДР намагається залучити більше іноземних інвестицій, зокрема з Китаю та Росії, але зустрічає значні труднощі через міжнародні санкції та обмеження.

Загалом, авторитарія в КНДР продовжує бути викликом для стабільності та безпеки у Південно-Східній Азії та навколишніх регіонах, але одночасно вона демонструє, що авторитарні режими можуть зберігати свою владу та вплив навіть в умовах потужного міжнародного тиску.

- **На пострадянському просторі Республіка Казахстан** є авторитарною державою, де влада зосереджена в руках президента К. - Ж. Токаєва та його найближчого оточення. Влада використовує різні інструменти для забезпечення

своїєї безпеки та стабільності, включаючи обмеження політичних свобод, контроль над ЗМІ та заборону діяльності опозиційних партій і громадських організацій.

Крім того, в Казахстані є серйозні проблеми з корупцією та низьким рівнем розвитку громадянського суспільства. Це спричиняє значну нерівність у розподілі доходів та може призводити до соціальної нестабільності.

Незважаючи на це, Казахстан є важливим партнером для багатьох країн, особливо через своє геополітичне положення та багаті природні ресурси. До того ж, останнім часом в країні були запроваджені деякі реформи, спрямовані на модернізацію економіки та політичної системи. Уряд Казахстану ставиться до міжнародної співпраці досить активно, зокрема в рамках Євразійського економічного союзу та Організації договору про колективну безпеку. Казахстан є важливим постачальником нафти та газу, що дає йому значну економічну вагу на міжнародній арені.

Після зміни політичного керівництва Казахстан має можливість поліпшити свою репутацію в галузі дотримання прав людини, і президент К.- Ж. Токаєв висловив зобов'язання працювати в цьому напрямку. Це дозволить уряду відповідати на зростаюче занепокоєння населення більш інклюзивним чином, зокрема, шляхом реформування обмежувального законодавства або створення умов для забезпечення громадянських та політичних прав і свобод не лише на словах, а й на практиці. Міжнародні гравці можуть надати особливу підтримку в процесах демократизації.

- Серед країн на пострадянському просторі особливим різновидом автократизму є Республіка Білорусь, де влада зосереджена в руках президента О. Лукашенка та його прибічників, а опозиційні рухи та громадські протести зазвичай зазнають переслідувань і не мають можливості ефективно впливати на політичну ситуацію.

Наразі, О. Лукашенко, який став президентом у 1994 році, вважається одним з найбільш автократичних лідерів у світі, адже його режим прагне зберегти свою владу будь-якою ціною. Він використовує поліцію, армію та інші силові структури для того, щоб запобігти будь-яким проявам демократії та діяльності опозиції. О. Лукашенко і його прихильники мають сильну підтримку від Росії, яка також має інтерес у збереженні автократичного режиму в Білорусі.

Російська підтримка О. Лукашенка має своє значення в ряді факторів. По-перше, Росія має стратегічний інтерес у збереженні Білорусі як свого важливого партнера в Євразійському економічному просторі. По-друге, Росія використовує Білорусь як свій наступальний пункт у боротьбі із Заходом, адже Білорусь є ключовою територією між Росією та Європою. По-третє, Росія покладається на Білорусь як на «парасольку» проти небезпеки загрози західної експансії. Така підтримка, на жаль, не дозволяє Білорусі розвиватися як незалежній державі та віддаляє її від Заходу, де є можливості для розвитку та демократичних змін.

О. Лукашенко не зупинився на створенні інституційного контролю в країні. Він свідомо дотримуючись своїх політичних інстинктів створив унікальну систему захисту автократичного режиму, що має безліч механізмів для стримування потенційних загроз стабільності системи. Режим О. Лукашенка має три базові ризики: масові протести, розкол через змову еліт та зовнішнє втручання. Навіть, якщо на відміну від прогнозів багатьох експертів, білоруська авторитарна система раптово зникне, знадобляться роки, а можливо й десятиліття, щоб позбутися основ автократизму О. Лукашенка та тих рис білоруського суспільства, які забезпечили можливість і стабільність такого режиму.

- **Автократія в Росії** є стійким феноменом, який має свої корені в історичних, культурних та політичних чинниках. Режим В. Путіна будується на контролі над мас-медіа, політичними партіями, громадськими організаціями та на зміцненні

підданської політичної культури. Влада використовує свої ресурси для створення образу ворога, що відволікає увагу громадян від суттєвих державних проблем.

З моменту транзиту влади у 1999 році, В. Путін узурпував владу в Росії поетапно, зосереджуючи її в своїх руках та зменшуючи можливості інших політичних гравців. По-перше, він використовував свої повноваження президента, щоб змінити політичну систему в країні. Було відмінено вибори губернаторів та регіональних лідерів, що робило їх підконтрольними Кремлю, а також заблоковано доступ до федеральних засобів масової інформації опозиційних груп.

По-друге, В. Путін змінив Конституцію Росії, щоб збільшити свої повноваження та продовжити період перебування на посаді президента. Зокрема, він змінив терміни перебування на посаді президента з чотирьох до шести років. Також варто згадати жорстку розправу з опозиційним діячами, серед яких найбільш резонансними є вбивство Б. Немцова, отруєння О. Навального та ув'язнення на 25-річний термін В. Кара-Мурзи.

Загалом, сучасний авторитарний політичний режим в Росії зміцнюється та тяжіє в перспективі до тоталітарного. Основна причина автократії в РФ полягає у відсутності потужної громадянської політичної культури.

Серед спільних рис автократизму в КНДР, Російській Федерації, Республіці Казахстан, Республіці Білорусь та КНР виокремлюються: обмеження політичної конкуренції, переслідування опозиції, контроль над ЗМІ, обмеження демократичних свобод, мілітаризація, узурпація влади. Політика мілітаризму у цих державах (КНДР, РФ та КНР) стала важливою складовою функціонування. Їх конфронтаційна військово-політична доктрина деструктивно впливає на геополітичну ситуацію в світі. Внутрішня політика автократичних режимів супроводжується збільшенням оборонного бюджету та зниженням соціальних виплат.

Для автократичних режимів азійського регіону характерними стали регіональні конфлікти та військові альянси. У пострадянських автократіях важливу роль відіграє досвід радянського мілітаризму з колишнім превалюванням бюджетних витрат на розвиток військово-промислового комплексу та збройних сил з метою досягнення військово-політичного паритету з колективним Заходом.

Наукові дослідження та висвітлення проблематики автократій дозволяють охарактеризувати загалом цивілізаційний розвиток сучасних держав, виявити в залежності від класифікації запровадженого політичного режиму суб'єктність у світовому політичному процесі. Роль та місце держави у світовому співтоваристві, політичний курс розвитку держави нерозривно пов'язані з політичним режимом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

Міжнародні та міждержавні договори:

1. The Circumstances & Consequences of the Molotov-Ribbentrop Pact of 1939. URL:https://scholarworks.wmich.edu/honors_theses/2043/ (last application: 07.03.2023)
2. Пакт Молотова-Ріббентропа: Сталін чудово розумів, що це початок війни. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30125093.html> (дата звернення: 09.03.2023)
3. «Мирний план» від Китаю: написаний в москві, хоч і китайською мовою. URL: <https://www.ukrinform.ua> (дата звернення: 26.03.2023)

Статистичні дані з офіційних сайтів міжнародних організацій:

4. Новий звіт: Авторитарний режим ставить під загрозу демократію як домінуючу глобальну модель. URL: <https://freedomhouse.org/uk/article/novyy-zvit-avtorytarnyy-rezhym-stavyt-pid-zahrozu-demokratiyu-yak-dominuyuchu-hlobalnu> (дата звернення: 12.03.2023)
5. Опитування: 38% білорусів виступають за союз з РФ. URL: <https://suspilne.media/343176-opituvanna-38-bilorusiv-vistupaut-za-souz-z-rf/> (дата звернення: 19.02.2023)
6. The Encyclopedia of world problems & human potential. Political opposition. URL:<http://encyclopedia.uia.org/en/problem/political-opposition> (last application: 14.03. 2023)

7. Freedom in the World 2023. Marking 50 Years in the Struggle for Democracy. URL: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2023/marking-50-years> (last application: 29.03.2023)

8. Expanding Freedom and Democracy. URL: <https://freedomhouse.org/> (last application: 12.02.2023)

9. Казахстан. URL: <https://freedomhouse.org/country/kazakhstan> (дата звернення: 24.02.2023)

Офіційні дані та повідомлення з офіційних сайтів:

11. Chechen Wars. URL: https://www.researchgate.net/publication/311396708_Chechen_Wars (last application: 21.02.2023)

12. North Korea. URL: <https://www.cfr.org/asia/north-korea> (last application: 02.03.2023)

13. The Korean War. URL: <https://ap.gilderlehrman.org/history-by-era/postwar-politics-and-origins-cold-war/essays/korean-war> (last application: 03.03.2023)

14. The Korean War Chronology. URL: <https://history.army.mil/reference/korea/kw-chrono.htm> (last application: 04.03.2023)

15. 20th Congress of the CPC and China's New Vision of the World Order. URL: <https://valdaiclub.com/a/highlights/20th-congress-of-the-cpc-and-china-s-new-vision1> (last application: 26.03.2023)

Аналітичні дані з інтернет-ресурсів:

16. Autokrator: A History of the Origins and Developments of Autocracy. URL: <https://brewminate.com/autokrator-a-history-of-the-origins-and-developments-of-autocracy/> (last application: 14.02.2023)

17. Мілітаризм. URL: <https://esu.com.ua/article-67622> (дата звернення: 14.02.2023)

18. Шушкевич: Кампанії проти України - щоб Путін був імператором. URL:<https://www.dw.com/uk/stanislav-shushkevych-kampanii-proty-ukrainy-dlia-toho-shchob-putin-stav-imperatorom/a-60058767> (дата звернення: 17.02.2023)
19. 28 років тому Лукашенко прийшов до влади: на чому весь цей час тримається його режим. URL:<https://nv.ua/ukr/world/countries/lukashenko-priyshov-do-vladi-10-lipnya-28-rokiv-tomu-fakti-pro-biloruskogo-diktatora-ostanni-novini-50255198.html> (дата звернення: 19.02.2023)
20. Belarus: Lukashenko wins referendum to extend mandate. URL: <https://www.euractiv.com/section/med-south/news/belarus-lukashenko-wins-referendum-to-extend-mandate/> (дата звернення: 19.02.2023)
21. Три способи відсікти лукашенка: стало відомо про нові плани опозиції. URL: <https://fakty.ua/413627-tri-sposoba-otsech-lukashenko-stalo-izvestno-o-novyh-planah-oppozicii> (дата звернення: 20.02.2023)
22. РФ за Єльцина. URL:https://jsis.washington.edu/wordpress/wpcontent/uploads/2018/02/Russia_Yeltsin_Years (дата звернення: 21.02.2023)
23. Розстріляний Білий дім. URL: https://zaxid.net/rozstrilyaniy_biliy_dim_n130521 (дата звернення: 21.02.2023)
24. Die Worte des Präsidenten. URL: <https://putin.dekoder.org> (last application: 22.02.2023)
25. Російське вторгнення в Україну (2022). URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 24.02.2023)
26. Kazakhstan holds referendum to amend constitution. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2022/6/5/kazakhstan-holds-referendum-marking-end-of-nazarbayev-rule> (last application: 24.02.2023)
27. What Young People Think of the “New Kazakhstan”. URL: <https://intpolicydigest.org/the-platform/what-young-people-think-of-the-new-kazakhstan/> (last application: 25.02.2023)

28. Протести в Казахстані. Президент звернувся по допомогу держав ОДКБ. Серед них Росія та Білорусь. URL: <https://suspilne.media/195575-protesti-v-kazahstani-prezident-zvernuvsa-po-dopomogu-derzav-odkb-sered-nih-rosia-ta-bilorus> (дата звернення: 27.02.2023)

29. Нова китайська відкритість. Чому Сі Цзіньпін змінив курс. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-64365364> (дата звернення: 12.03.2023)

30. E. Baptista. Communist Party is not China's only political party – there are eight others. URL: <https://www.scmp.com/news/china/politics/article/3136835/communist-party-not-chinas-only-political-party-there-are-eight> (last application: 17.03.2023)

31. Х. Закудаєва. Кров і мовчання. Тридцять років тому в Китаї розстріляли мирну студентську демонстрацію. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/tiananmen-protest-anniversary/29980811.html> (дата звернення: 22.03.2023)

32. Lindsay Maizland, Eleanor Albert. The Chinese Communist Party. URL: <https://www.cfr.org/backgrounder/chinese-communist-party> (last application: 22.03.2023)

33. У Китаї зростає смертність від коронавірусу після відмови від політики нульового COVID. URL: <https://suspilne.media/359146-u-kitai-zrostaе-smertnist-vid-koronavirusu-pisla-vidmovi-vid-politiki-nulovogo-covid/> (дата звернення: 22.03.2023)

34. Did China's Street Protests End Harsh COVID Policies? URL: <https://www.cfr.org/blog/did-chinas-street-protests-end-harsh-covid-policies> (last application: 24.03.2023)

35. People's Liberation Army. URL: <https://www.britannica.com/topic/Peoples-Liberation-Army-Chinese-army> (last application: 27.03.2023)

36. Війна в Україні: позиція та інтереси зовнішніх гравців. Китай. URL: <https://uifuture.org/publications/vijna-v-ukrayini-pozycziya-ta-intereszovnishnih-gravcziv> (дата звернення: 28.03.2023)

37. США, Китай і Тайвань. Що відомо про візит "третьої людини в США" Ненсі Пелосі до Тайваню і в чому військова загроза. URL: <https://suspilne.media/267169-ssa-kitaj-i-tajvan-so-vidomo-pro-vizit-tretoi-ludini-v-ssa-nensi-pelosi-do-tajvanu-i-v-comu-vijskova-zagroza> (дата звернення: 02.04.2023)

Література:

38. Аджемоглу Д., Робінсон Дж. Вузкий коридор. Держави, суспільства і доля свободи / пер. з англ. Геннадій Шпак. К.: Наш Формат, 2020. С. 31.

39. Анісов А. О. , М. І. Прихненко. Особливості позиціонування КНР на міжнародній арені. Київ, 2022. 6 с.

40. Березовенко А. В. Культ особи Володимира Путіна в контексті постмодерну: Стратегічні пріоритети № 1 (49), 2019. С. 117-130.

41. Богиня Д.П. Реформи і китайське «економічне чудо»: генеза та прогноз. Історія народного господарства та економічної думки України. 2007. Вип. 39-40. С. 96–110.

42. Дем'яненко Б., Дем'яненко В. «Путінізм» як різновид авторитарного політичного режиму: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. Наукові записки, випуск 2 (94). С.241-257.

43. Добіжа В. В. Мілітаризм як прояв сучасного українського суспільства: Вінницький навчально-науковий інститут економіки ТНЕУ. 2017. С. 95-96.

44. Економічна спадщина К. Маркса: погляд через призму століть: 36. матеріалів Всеукр. Круглого столу; 25 квітня 2018 року. К.: КНЕУ, 2018. С. 6-8.

45. Капітоненко М.Г. Піднесення Китаю: вплив на міжнародну безпеку. Київ: КНУ, 2021. 7 с.

46. Майстро С. В. Теоретичні засади механізму державного управління системою цивільного захисту. Теорія та практика державного управління. 2014. Вип. 3. С. 3-10.
47. Мармазова Т. Політико-правова організація місцевого самоврядування у посткомуністичних країнах: досвід України та Білорусі: навч. посіб. Донецьк: ДНУ, 2013. С. 233-240.
48. Михтуненко В. В., Жуков О. В. Китайське економічне диво»: досвід соціально-економічного реформування Китаю (II пол. XX – початок XXI ст.). Китаєзнавчі дослідження, (1), С. 111-123. URL:<https://doi.org/10.51198/chineseest2021.01.111> (дата звернення: 03.04.2023)
49. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл: монографія. Київ: НІСД, 2019. 560 с.
50. Рахманов О. А. Демократія в системі політичних відносин суспільства : навч.-метод. комплекс . К. : КНЕУ, 2017. 25 с.
51. Скрипнюк О.О. Сучасний авторитарний режим: характерні риси і прояви: Journal «ScienceRise: Juridical Science», 2020. С. 18-22.
52. Смазнова І. С. Агресія і толерантність: філософсько-правовий дискурс: монографія .Одеса: Фенікс, 2019. 378 с.
53. Сухонос В. В. Сутність та функції авторитарного державного режиму в умовах переходу до демократії (теоретико-методологічний аналіз). Київ: 2000. 185 с.
54. Томахів В. Трансформація політичного режиму в незалежній Україні: загальні тенденції, особливості дефініцій. Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. 19 (1), 2014. С. 336–342.
55. Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба гідності й політика скривдженості / пер. з англ. Тетяна Сахно. К.: Наш Формат, 2020. С. 20-21.
56. Шабанов М. Патримоніальний політичний режим та його відтворення: системні риси та специфіка. Вісник Львівського університету, 2017. С. 159–165.

57. Шабанов М. О. Сучасні політичні режими: концептуальні засади та практичний вимір: навч. посіб. Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова, 2022. 143 с.
58. Шипунов Г. Авторитарний політичний режим: теоретико-методологічні підходи до визначення. Вісник Львівського університету, 2014. С. 329–338.
59. A. Applebaum, 'Putin's Grand Strategy', South Central Review, vol. 35, № 1, 2018, P. 22.
60. Albertus, M., Menaldo, V., Simpser, A. The Political Economy of Autocratic Constitutions, *Constitutions in Authoritarian Regimes*. Cambridge: Cambridge University Press, 53–82. doi: <http://doi.org/10.1017/cbo9781107252523.006> (last application: 02.03.2023)
61. Annette Bohr, Birgit Brauer, Nigel Gould-Davies, Nargis Kassenova, Joanna Lillis, Kate Mallinson, James Nixey and Dosym Satpayev. *Kazakhstan: Tested by Transition: Chatham House Report*, 2019. 173 p.
62. Caitlin Campbell. *China's Military: The People's Liberation Army (PLA): Congressional Research Service*, 2021. 56 p.
63. Caitlin Campbell. *China's Military: The People's Liberation Army (PLA): Congressional Research Service*, 2021. P. 23-25.
64. *China's Political Party System: Cooperation and Consultation: The State Council Information Office of the People's Republic of China*, 2021. 33 p.
65. Diamond L. *The Spirit of Democracy: The Struggle to Build Free Societies Throughout the World*. New York: Times Books, 2008. 448 p.
66. Dongsoo Kim, Yongseok Choy. The Impact of Domestic Politics on North Korea's Foreign Policy: *International Journal of Korean Unification Studies*, Vol. 21, №2, 2012, p. 61–84.
67. Duverger M. *Political parties*. 1951, P. 7-9.
68. Ellison Herbert J. *Boris Yeltsin and Russia's Democratic Transformation*. University of Washington Press, 2006. 320 p.

69. Ezrow N. M., Frantz E. Dictators and Dictatorships: Understanding Authoritarian Regimes and Their Leaders. Continuum, 214. doi: <http://doi.org/10.5040/9781501300455> (last application: 02.03.2023)
70. Francis Fukuyama. The End of History and the Last Man: Free Press, 1992. 432 p.
71. Gandhi J., Noble B., Svolik M. Legislatures and Legislative Politics Without Democracy. Comparative Political Studies, 53 (9), 1359–1379. doi: <http://doi.org/10.1177/0010414020919930> (last application: 02.03.2023)
72. Giovanni Sartori. Parties and party Systems: A framework for analysis, Cambridge University Press, 1976. 370 p.
73. Hanxiao Li. The Struggles and Gains of the Soviet Union: The Molotov-Ribbentrop Pact. Simsbury, Connecticut: Westminster Academy, 2020. P. 1-6.
74. Helms L. Introduction: The nature of political opposition in contemporary electoral democracies and autocracies. Eur Polit Sci 20, P.569–579. URL: <https://doi.org/10.1057/s41304-021-00323-z> (last application: 05.03.2023)
75. Helms L. Introduction: The nature of political opposition in contemporary electoral democracies and autocracies. Eur Polit Sci 20, P.576. URL: <https://doi.org/10.1057/s41304-021-00323-z> (last application: 12.03.2023)
76. Huntington S. P. The third wave: Democratization in the late twentieth century: University of Oklahoma Press, 1991. 384 p.
77. Just A. Partisanship, Electoral Autocracy, and Citizen Perceptions of Party System Polarization. Polit Behaviour (2022). URL: <https://doi.org/10.1007/s11109-022-09839-6> (last application: 07.03.2023)
78. Kei Koga. The Anatomy of North Korea's Foreign Policy Formulation: Nanyang Technological University, 2009. P. 21-33.
79. Lennar Gaynullin. Vladimir Putin's 20 years in power: Uppsala University, 2020. P.35-36.

80. Linzer H. Totalitarian and Authoritarian Regimes: Political Science Quarterly, 133(4), 2018. P.16-62.
81. Lucian W. Pye. Mao Tse-tung's Leadership Style: The Academy of Political Science, 1976. P. 219-235.
82. M. Y. Omelicheva. Authoritarian legitimation: assessing discourses of legitimacy in Kazakhstan and Uzbekistan: National Defense University, 2016. 37 p.
83. M. Monday. 'Privatization to Putinization: the genesis of Russia's hobbled oligarchy', Communist and Post- Communist Studies, vol. 50. № 4, 2017, P.303-317.
84. Ohn Chang-Il. The Causes of the Korean War 1950-1953: Korea Military Academy, 2010. P. 19-43.
85. P. Sahadevan. Ethnic Conflicts and Militarism in South Asia. New Delhi: Jawaharlal Nehru University, 2002. P. 103-138.
86. R. Esselgren. Putin's authoritarian state – the consolidation of an authoritarian regime through the use of 'soft powers': Linneuniversitetet, 2019. 28 p.
87. Rikhanov Sh. Language Policy and the Problem of National Identity in the Modern Republic of Kazakhstan. East European Scientific Journal. 2021. № 3 (73). P.24-30.
88. S.E.Finer A history of government from the earliest times: Oxford, 1997. P.25-30.
89. Xiaoyu Pu. China's International Leadership: Regional Activism vs. Global Reluctance: Chinese Political Science Review 3(3), 2017. 15 p.
90. Zhifei Xie. The Tiananmen Square Incident of 1989: American Research Journal of History and Culture, 2019. 9 p.